

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

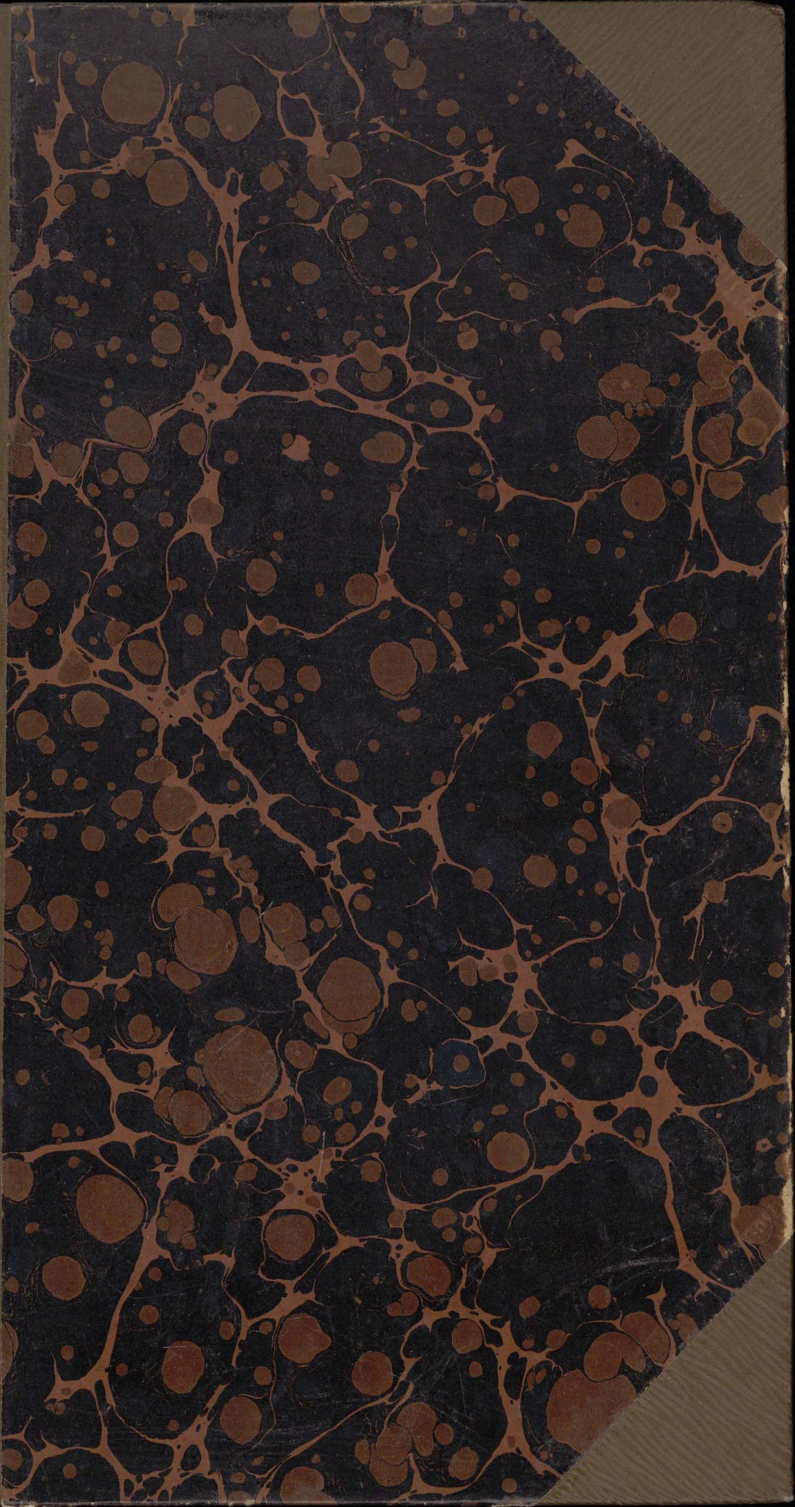

Lands-
gaard.
med
Billernes
Historie.

6

#61(09)

1913.

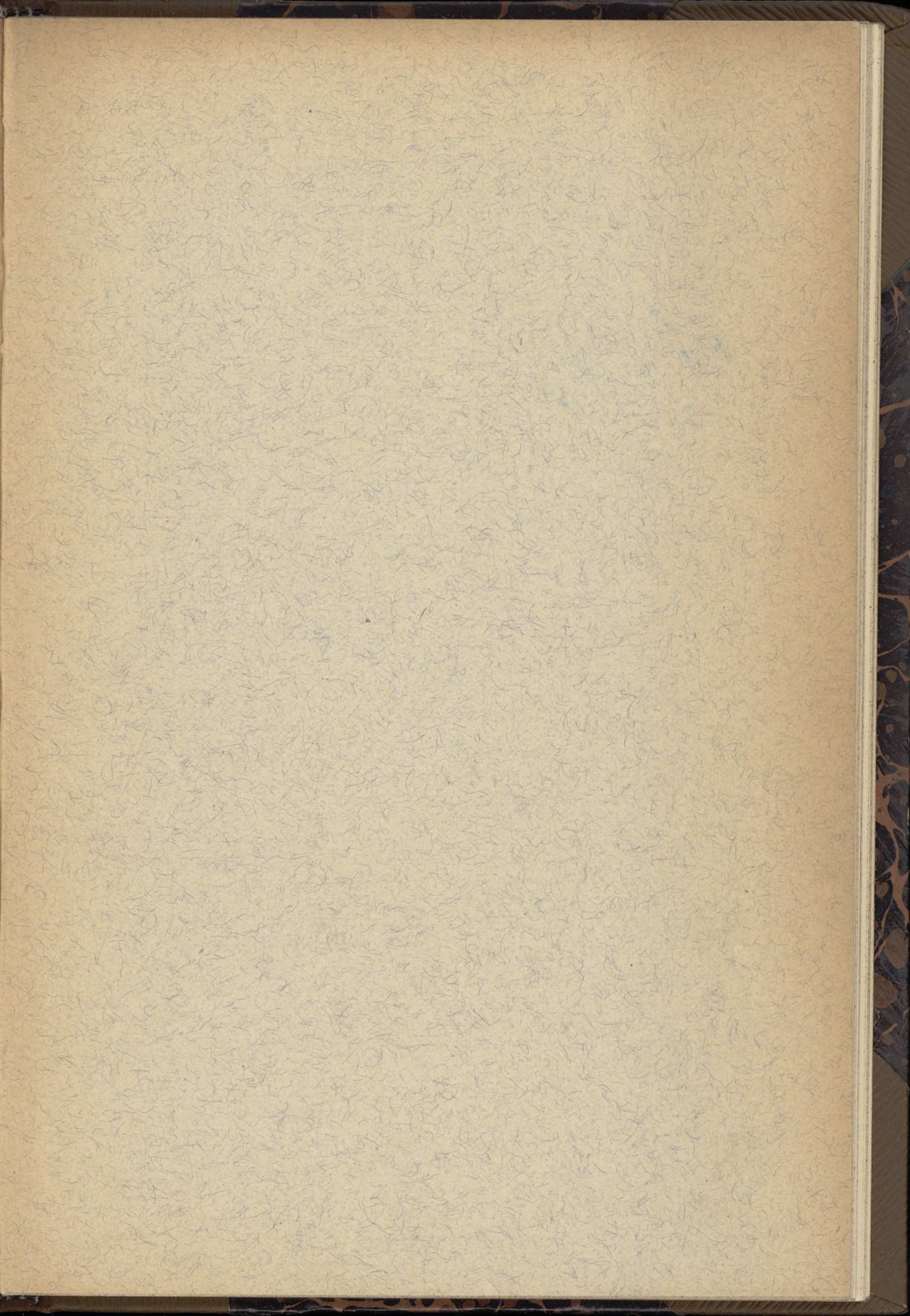

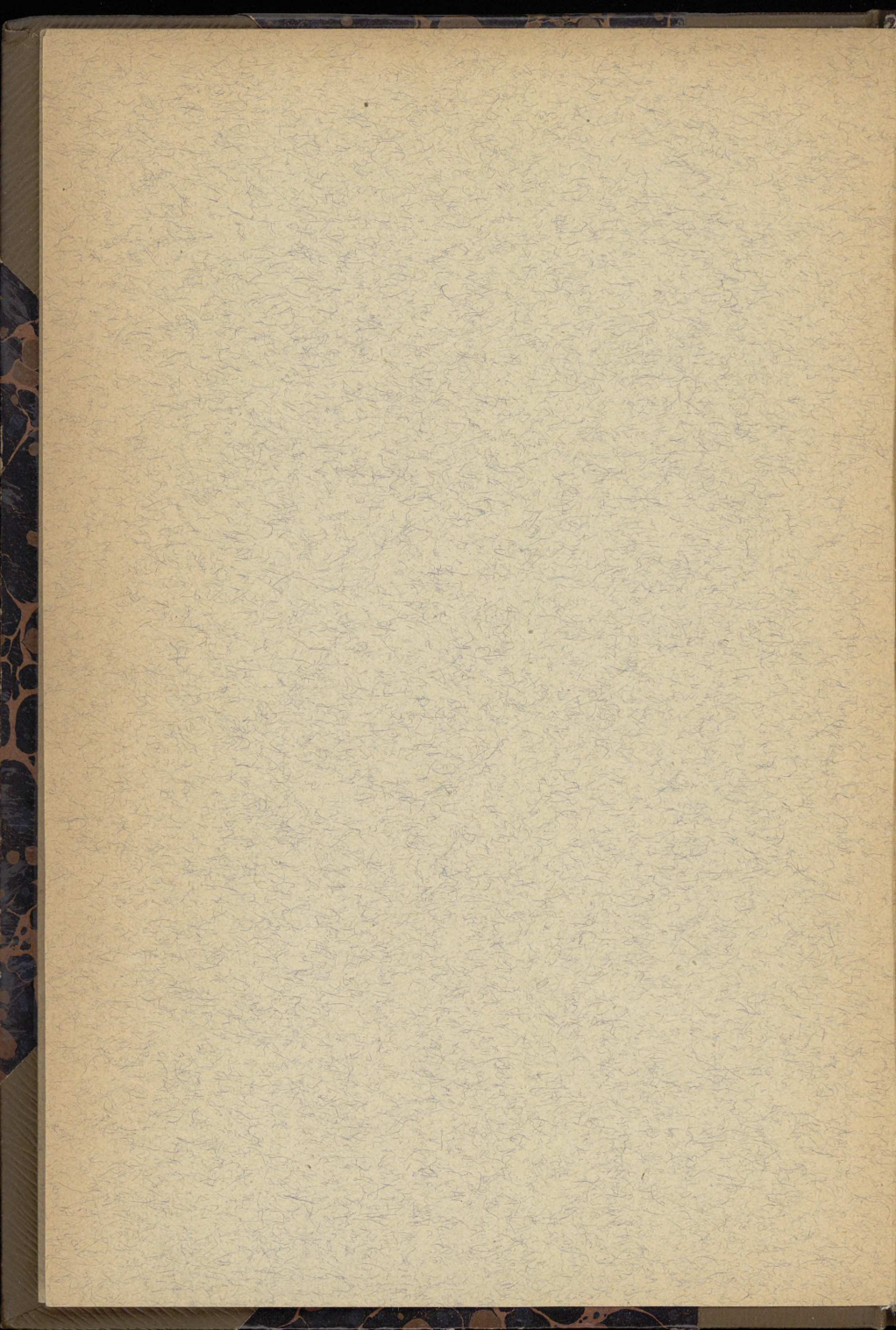
54

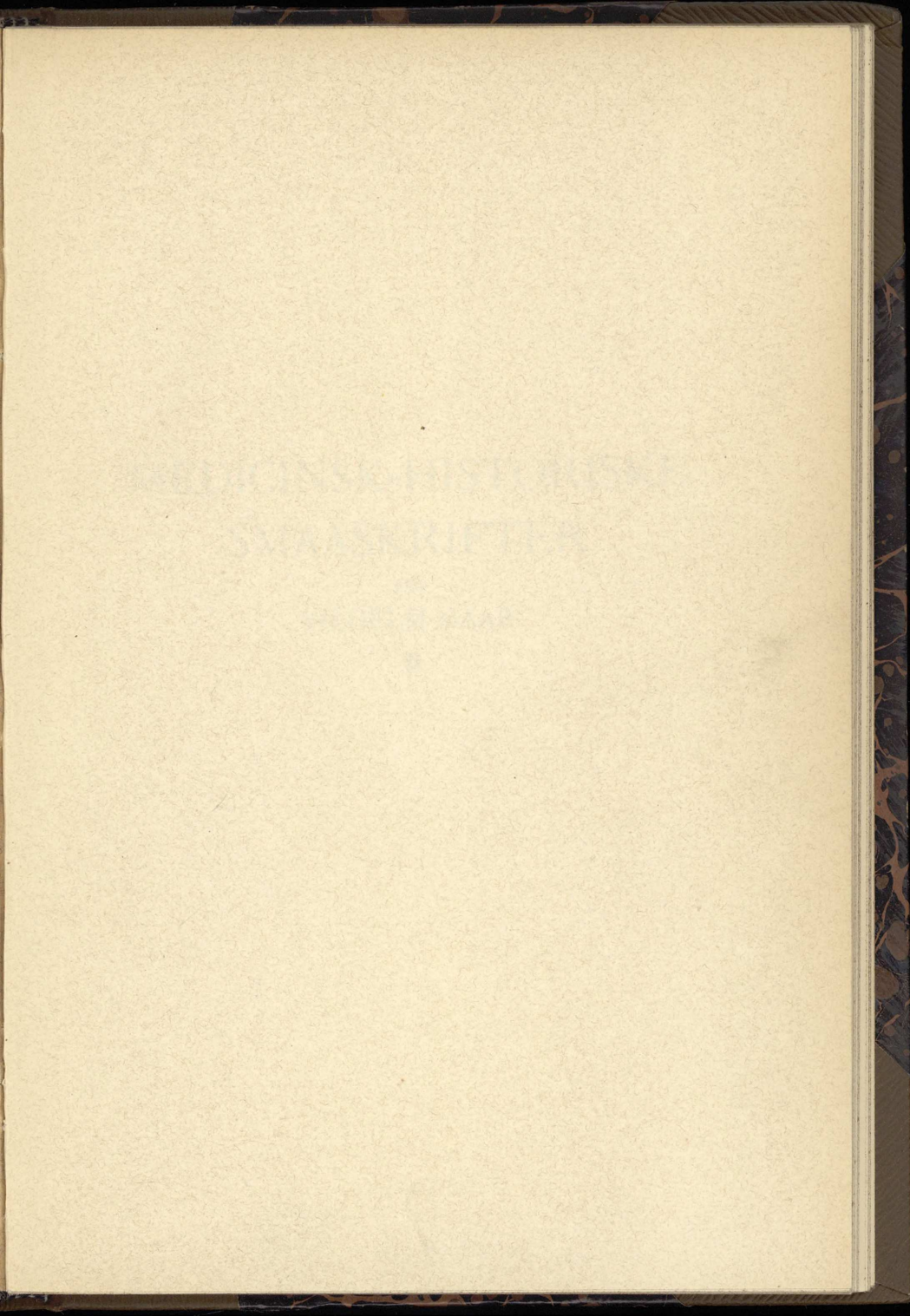
61(09)

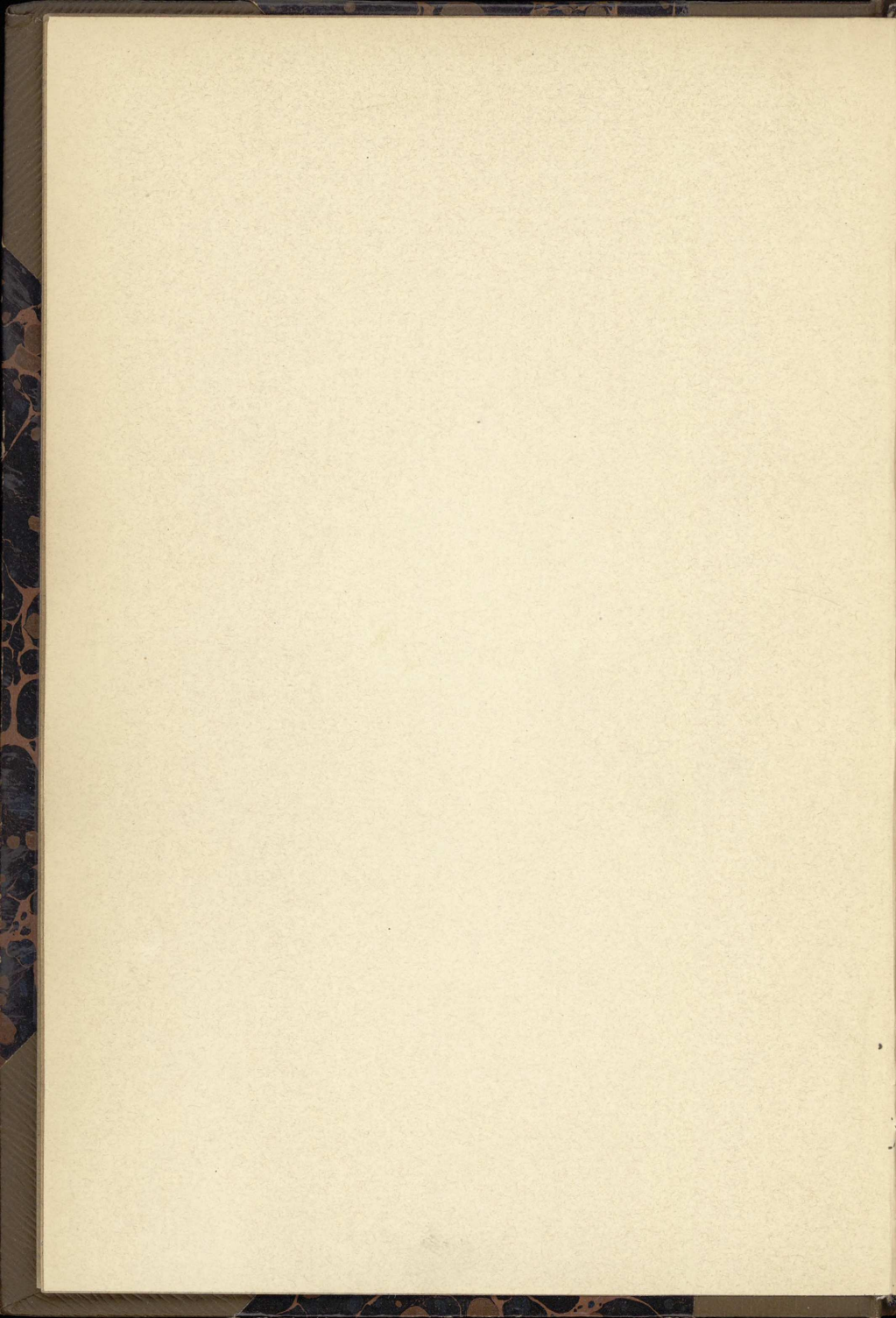

61(09)

MEDICINSK-HISTORISKE
SMAASKRIFTER

VED
VILHELM MAAR

6

K. K. K. LUNDSGAARD

BRILLERNES
HISTORIE

KØBENHAVN
VILHELM TRYDES FORLAG
1913

Titelvignetten er efter et maleri af ADRIAAN VAN DE VENNE
(1589—1662) i Statens Museum for Kunst.

I

Nu om stunder er det almindeligt, at mennesker, så snart der kommer noget i vejen med deres syn, går til lægen med anmodning om at få et par briller. I det mindste i de bredere lag af befolkningen er den tro udbredt, at dette instrument hjælper på snart sagt al synssvaghed, og det viser sig ofte at være meget vanskeligt for øjenlægen at få en folkets mand eller kvinde til at forstå, at dette middel i et givet tilfælde ikke slår til.

Briller spiller nu til dags en uhyre rolle i tilværelsen, og tænkte man sig dem forsvinde fra verden, vilde vore livsvilkår forandres betydeligt. Det er derfor i første øjeblik forbavsende, at de kun har været almindeligt anvendt af alle samfundsklasser i det sidste ca. 100 år, og at der skulde gå ca. $\frac{1}{2}$ årtusinde efter deres opfindelse, inden de blev så at sige allemands øje.

Grunden hertil er ikke — hvad man måske kunde tro — at menneskeslægtens øjne først i de sidste hundrede år er blevne svækkede således, at brillers anvendelse har været nødvendig i større udstrækning. Lad også visse grader af nærsynethed (myopi) være blevne almindeligere ved vore dages megen læsning,

nærsynetheden har dog været kendt i årtusinder. I den romerske kejsertid spillede den endog en rolle i den offentlige retspleje: når man havde købt en slave, som viste sig at lide af simpel nærsynethed, kunde man ikke af den grund forlange, at handelen skulde gå tilbage, der fandtes nemlig den lov, »ut myopes inter servos non redhiberentur nisi ex morbo«. Da Ulpian også har en bemærkning desangående, må nærsynethed have været almindelig blandt slaverne,¹⁾ hvilket ikke er forbavsende, eftersom enhver fornem Romer havde talrige skriveslaver i sin tjeneste, og disse med fordel kunde vælges blandt myoper, ligesom arbejdet med at skaffe afskrifter til deres herres bibliotek på den anden side må antages at have frembragt nærsynethed hos mange af dem.

Hvad »overlangsynetheden« (hypermetropien) angår, er der ingen grund til at tro, at den skulde være hyppigere nu end tidligere, sålidt som der er grund til at mene, at oldingesynet (presbyopien) skulde være noget for vore dage ejendommeligt; vi har ydermere sikre beviser for, at det ikke er således, idet Cicero, Cornelius Nepos og Suetonius skriver, at når man bliver gammel, og synet aftager, er der ingen anden udvej end at lade en slave læse for sig.

De glas (linser), man anvender til briller, er hyppigst sfæriske, σ : begrænsede af kugleflader. De kan være konvekse (samlelinser) eller konkåve (spredelinser). Ved konvexglassene er begge eller i det mindste den ene flade konvex; såfremt

¹⁾ Mercurialis, cit. efter J. Stilling, Untersuchungen über die Entstehung der Kurzsichtigkeit, Wiesbaden 1887, s. 201.

den anden ikke er det, vil den være plan eller måske konkav, men i så fald mindre hvælvet end den konvekse flade.

Konkavglassenes flader er på samme måde enten begge konkave, eller i hvert fald er én af dem det, medens den anden da kan være plan eller mindre hvælvet konvex.

Cylindriske glas anvendes dog også en del, deres ene flade er sleben cylindrisk (konvex eller konkav), den anden er plan.

En linses styrke måles i dioptrier. Når lyset fra det uendeligt fjærne, hvilket i praxis vil sige fra en afstand større end 6 meter, passerer en linse, vil det samles i et punkt: brændpunktet, der efter linsens større eller mindre styrke ligger den mere eller mindre nær. Brændpunktets afstand i centimeter divideret ind i 100 er linsens styrke i dioptrier. En linse på 1 dioptri er altså en sådan, hvis brændpunkt ligger i 1 meters afstand, en linse på 2 dioptrier en, hvis brændpunkt ligger i $\frac{1}{2}$ meters afstand o. s. v.

Med normale øjne vil fjærne genstande ses tydeligt og klart. Lyset fra det fjærne vil altså samles på nethinden. Dennes beliggenhed er imidlertid ikke altid afpasset efter øjets brydning, der kan være for svag, således at lyset ikke er samlet, når det kommer til nethinden. Denne fejl, som vi kalder overlangsynethed, korrigeres ved et passende konvext brilleglas, der forøger brydningen, således at strålerne samles på nethinden.

Øjets brydning kan også være for stærk, således at lyset samles, inden det når nethinden: nærsynethed, der korrigeres ved et passende konkavt brilleglas, der formindsker brydningen (spreder strålerne), således at de samles på nethinden.

Vi er her gået ud fra, at øjets hornhinde var krummet over en kugleflade; dette er ikke altid tilfældet, krumningen kan være forskellig i to på hinanden lodrette meridianer: det er

astigmatisk (som overfladen af en forlovelsesring, der er stærkere krummet ovenfra nedad end i sin cirkunferens). I dette tilfælde anvendes cylinderglas.

Synet i nærhed kræver stærkere brydning end afstandssynet; denne forøgelse i brydning opnås i unge øjne derved, at øjets linse hvælves stærkere ved hjælp af en særlig muskel. Ævnen til at gøre øjets linse stærkere brydeide aftager med årene, linsen bliver stiv; allerede i 45-års alderen er ævnen aftaget så betydelig, at det generer læsningen, hvorfor man under denne må hjælpe sig med konvexglas. Der er forudsat, at individet ikke er nærsynet, thi i så fald er øjets brydning altså i sig selv for stærk, og briller til læsning kræves langt senere, om de overhovedet er nødvendige.

For at forstå nytten af briller er det nødvendigt at erindre, at glassene kun er i stand til at forandre lysstrålernes retning. Lyset, der udgår fra en genstand, man ønsker at betragte, skal af øjet kunne samles således, at et skarpt billede dannes på dets nethinde; er dette på grund af øjets bygning umuliggjort, vil brillerglas kunne hjælpe. Derimod vil en synssvækkelse, der skyldes uklærlighed i de brydende medier (hornhinde, linse, glaslegeme) eller svækkelse af de perciperende dele (nethinde, synsnerve) naturligvis ikke kunne afhjælpes med glas.

I gamle dage måtte mennesker, hvis øjne havde brydningsfejl, bøje sig for omstændigheder, over hvilke man ikke kunde gøre sig til herre. Den nærsynede måtte vælge sin livsstilling efter sine øjne; han passede åbenbart ikke til at være kriger, derimod var han egnet til at udføre de kunstfærdige arbejder i guld og ædelstene, der endnu vækker vor beundring, og af hvilke nogle er så fine, at man har villet bruge

dem som bevis for, at oldtiden må have kendt og benyttet forstørrelsesglasset. Dette bevis kan altså ikke føres på denne måde.

I oldtiden læste man i almindelighed ikke meget; det samme gjaldt i middelalderen. I bogtrykkerkunstens første dage var typerne meget store, hvorfor trangen til konvexbriller ikke var betydelig, og hvad trangen til glas for nærsynethed angår, var den i hvert fald for byboerne, der levede trangt i snævre gader, næppe påtrængende.

II

Den vigtigste del af brillen er selvfølgelig glasset, og man kunde på forhånd tro, at glassets opfindelse var den første betingelse for brillernes. Således er det dog ikke, thi vel er og har til alle tider de fleste brilleglas virkelig været af glas, men adskillige har været gjorte og gøres til dels den dag i dag af materiale, der findes i naturen: røgtopas, som ofte benyttes til kinesiske briller, bjærgkrystal o. s. v. Navnet brille kommer just af beryl, et ord, der kan spores tilbage til den tidligste oldtid, og som oprindeligt var navnet på en klar ædelsten, der er kendt den dag i dag; men i middelalderen anvendte man det for enhver klar og gennemsigtig krystal og også for glas.¹⁾

Imidlertid er kunsten at fremstille glas i sin mest

¹⁾ J. Hirschberg, Geschichte der Brillen. Graefe-Saemisch, Handbuch der gesamten Augenheilkunde, 13. bd. 1908, s. 265—285.

primitive form urgammel. Relieffer på de ægyptiske kongegrave viser os glaspustere på en tid, der ligger 3700 år tilbage, men fremstillingen af farveløst glas var i mange hundrede år derefter forbunden med den største vanskelighed og lykkedes kun tilfældigt, hvilket er forklaringen på, at vinduesruder først indførtes i det 12te—13de århundrede; kulørte ruder kendtes dog tidligere.¹⁾

I og for sig var der altså intet i vejen for, at linsen, således som det også undertiden er påstået, kunde have været kendte i den klassiske oldtid, men erfaringen støtter rigtignok ikke denne antagelse.

Man kendte dog linsens vigtigste egenskaber, thi man vidste, at kuglerunde flasker, fyldte med vand, de såkaldte skomagerkugler, kunde benyttes til at antænde brændbare stoffer med, og at de havde ævne til at forstørre. Plinius oplyser, at lægerne anvendte dem som brændglas, og i Aristophanes' »Skyerne« forekommer følgende samtale, der yderligere bestyrker dette:

STREPSIADES

Jeg fundet har en saare snild Maneer,
Hvordan den Stævning kan tilintetgjøres,
Det vil du selv indrømme mig.

SOKRATES

Hvordan?

STREPSIADES

Hos Medicinudsælgerne har du
Vel sagtens seet den gennemsigtige
Og skønne Steen, hvormed de tænde Ild?

¹⁾ E. H. Oppenheimer, Theorie und Praxis der Augengläser, Berlin 1904. s. 11—12.

SOKRATES

Du mener Brændeglasset?¹⁾

STREPSIADES

Ja, jeg gjør.

SOKRATES

Nu godt, og hvad saa videre?

STREPSIADES

Om nu,

Imedens Skriveren skrev Stævningen,
 Jeg stillede mig lidt derfra med dette,
 Saaledes imod Solen, og bortbrændte
 Dermed hvert Bogstav i hans Stævning mod mig.

SOKRATES

Ja, snildt i Sandhed, ved Chariterne.²⁾

Skomagerkuglens forstørrende ævne, som Grækerne og Romerne altså også var bekendte med, mente de skyldtes en egenskab ved vandet. Seneca fremhæver dette: »Litterae quamvis minutae et obscurae, per vitream pilam aqua plenam majores clarioresque cernuntur«, og Macrobius, der nævner, at restauratørerne anbringer æg i glasvaser fyldte med vand, for at disse skal se større ud, benytter samme forklaring.³⁾

Hvorvidt Grækerne og Romerne derimod har kendt linser af glas eller bjærgkrystal er tvivlsomt; når enkelte forskere har kunnet pege på opgravede konvexlinser, har andre ligeså kyndige påstået, at det ikke drejede sig om instrumenter, der havde været

¹⁾ Her står i den græske text »glasset« (τὴν ὕαλον λέγεις;).

Forf.s anm.

²⁾ Aristophanes's Komedier oversatte af J. Krag, Odense 1825, s. 201.

³⁾ Pansier, Histoire des lunettes, Paris 1901, s. 3—4.

anvendte til optisk brug, men at det simpelthen var knapper eller lignende.¹⁾ Imidlertid er det vanskeligt at forstå, at en sådan »knaps« forstørrende ævne helt skulde være undgået ejermandens opmærksomhed, og Plinius synes at omtale bjærgkrystallinsen som et instrument, der benyttes af læger til at brænde med: »Invenio medicos, quae sunt urenda corporum, non aliter utilius id fieri putare, quam cristallina pila adversis posita solis radiis.«²⁾

Men hvorledes dette nu end forholder sig, findes der intet som helst holdepunkt for den antagelse, at brilleglasset, linsen med stor brændvidde, har været kendt i oldtiden. En almindelig bekendt fortælling, der synes at bevise det modsatte, er, at Nero ifølge Plinius og Suetonius har benyttet en sleben smaragd som brilleglas. Plinius skriver: »Nero princeps gladiatorum pugnas spectabat in zmaragdo.«³⁾

Herpå er det, at fortællingen er bygget. Der står imidlertid intet som helst om, at smaragden var sleben til som en linse, og at Nero har været stærkt nærsynet, således som man også har villet slutte af Plinius' ord, er af andre grunde tvivlsomt, han var f. ex. lidenskabelig vognstyret ved kapkørsler. Men vi ved, at Nero havde svage øjne, og at han led af lysskyhed, tænkeligt er det altså, at han har benyttet smaragden for med den at dæmpe lyset; det er

¹⁾ J. Hirschberg, Geschichte der Augenheilkunde. Graefe-Saemisch, Handbuch der gesamten Augenheilkunde, 12. bd. 1899, s. 103 og flg.

²⁾ 37. bog, 2. kapitel.

³⁾ 37. bog, 5. kapitel.

også muligt, at han ikke har set gennem, men i den, enten fordi spejlbilledet har moret ham, eller fordi smaragden, der ansås for at være styrkende for øjnene, har været anvendt som kur. Endelig er det ikke helt udelukket, at den kan bringes i forbindelse med Neros politiske sympatier, han begunstigede jo det såkaldte grønne parti og viste blandt andet dette ved at bære grønne klæder og lade arenaen bestrø med grønt sand (pulveriseret malakit).¹⁾

Der er altså grunde nok for Nero til at benytte smaragden, og det er ikke på nogen måde nødvendigt eller naturligt at anse denne for at have været en brille, hvilket jo vilde stride mod alle andre erfaringer fra datiden (se Ciceros, Cornelius Nepos' og Suetonius' udtalelser ovenfor).

Som et kuriosum skal endnu nævnes, at den hellige Hieronymus (331—420) undertiden findes angivet som brillernes opfinder. Hvorfra denne legende oprindeligt skriver sig, kan ikke oplyses. Ghirlandajo (1449—1494) har malet et billede af den hellige Hieronymus arbejdende ved en pult, på hvis ene endestykke et par briller er ophængt; heri er der dog ikke noget påfaldende, thi i tidligere tid gjorde man sig på malerier ofte skyldig i anakronismer, men muligt er det, at Ghirlandajos maleri, der hænger i Ognissantikirken i Florents, kan have inspireret en optiker i Venedig, om hvem man ved, at han i 1660 uden for sin butik havde den hellige Hieronymus' billede med underskriften: »brillernes

¹⁾ Emil Bock, Die Brille und ihre Geschichte, Wien 1903, s. 8.

opfinder«,¹⁾ og dette skilt kan da have bidraget til legendens videre udbredelse.

Vi må i hvert fald gå ret langt frem i menneskeslægten historie, før vi møder sikre eller nogenlunde sikre efterretninger om brilleglaset. Som ophavsmand til dette er fra forskellig side nævnt Oxfordermunken Roger Baco (1214—1294). Sandheden er dog alene den, at Baco, der blandt andre interessante ting har beskæftiget sig med læren om synet, i sine bemærkninger om forstørrelsesglasset for første gang udtaler den mulighed, at oldinge og svagsynede kunde finde hjælp ved glas, der var slebne på passende måde. Iøvrigt har han, såvidt vides, ikke gjort forsøg af nogen art, og hans optiske teorier er ikke originale; at glaskuglesegmenter, således som han angiver, kan virke som forstørrelsesglas, var kendt før hans tid.²⁾ Dog er det just i Bacos levetid, at brilleglaset eller brillerne opfindes.

Den tro, at Kineserne skulde have kendt dem tidligere, er almindelig udbredt i mundtlig overlevering. Hirschberg har for at få denne belyst henvendt sig til den store autoritet i kinesiske spørgsmål Fr. Hirth ved Columbiauniversitetet, som har meddelt ham, at der ikke findes noget holdepunkt for påstanden om, at Kineserne har kendt linser af glas eller bjærgkrystal, før Europæerne opfandt sådanne.

Opfindelsen er da sikkert europæisk og skete i slutningen af det 13de århundrede, men det er ikke muligt at henføre den til en bestemt person, og ude-

¹⁾ Bock, l. c., s. 14—15.

²⁾ Hirschberg, 1908, l. c., s. 277.

lukket er det ikke, at ideen er opstået omtrent samtidig på forskellige steder. Cl. du Bois-Reymond har gjort opmærksom på, at visse (sent romerske?) vinduesruder på en vis måde dannede plankonvexe linser med en brændvidde på 1—2 dioptrier, og at de altså kunde give et klarere billede af genstande, hvis man nærmede øjet stærkt til glasset, således at kun en lille del af det benyttedes. Ligeledes ved man fra talrige beretninger og fra bevarede relikviskrin og monstranser, at man i disse brugte at indslibe stykker af beryl og bjærgkrystal for at gøre indholdet mere synligt. Dette kunde altså have givet ideen.

At tidspunktet faldt i slutningen af det 13de århundrede, ved man af mange beretninger. Francesco Redi¹⁾ (1626—1697), professor i Pisa, fortæller således, at han blandt sine gamle håndskrifter har et fra 1299, i hvis fortale brillernes opfindelse er omtalt med følgende ord: »Jeg føler mig så besværet af alderen, at jeg ikke har kraft til at læse eller skrive uden de glas, som man kalder øjenglas, og som fornylig er opfundne til bekvemmelighed for stakkels oldinge, når de har vanskeligt ved at se.«

Redi tilføjer, at i en prædiken, som Giordano da Rivalto holdt i Florents 23de februar 1305, forekommer følgende: »Det er ikke tyve år siden, at man opfandt den kunst at gøre øjenglas, som bevirker, at man kan se godt, og som er en af de nyttigste kunster, som verden kender.«

Blandt de mænd, der er udpegede som brillernes

¹⁾ Bock, l. c., s. 12.

opfinder, må i første række nævnes broder Alessandro de Spina, der havde levet sammen med broder Giordano i klostret S. Catarina i Pisa. Imidlertid går beretningen om de Spina kun ud på, at han var gen-opfinder af brillerne. I et håndskrift (fremdraget af Redi), påbegyndt af broder Bartolomeo, efter hans død 1347 fortsat af broder Ugolino, og, da han døde, af broder Domenico, bliver Alessandro de Spinns død (1313) omtalt, og der står om ham, at han kunde udføre med sine hænder, hvad han ønskede, og da nu en havde opfundet øjenglassene, men ingen vilde meddele, hvorledes den kunst at fremstille dem udførtes, så havde denne gode mand og kunstner strax uden undervisning lært sig selv og andre det.¹⁾

Fra anden side er som opfinder nævnt Salvino d'Armato degli Armati, der skal have gjort opfindelsen 1285, og som døde 1317. Florentinerforskeren Leopoldo del Migliore meddeler 1684 i sin bog om Florents, at ifølge en gammel håndskreven liste over begravelser i kirken S. Maria Maggiore »var der et mindesmærke, der gik tilgrunde, da kirken blev restaureret . . . det var over Salvino degli Armati, der var af adelig slægt . . . man så denne mands skikkelse udstrakt på en stenplade . . . og derunder ordene: Her hviler Salvino Armato Armati fra Florents, han, der opfandt brillerne. Gud tilgive ham hans synd. I det Herrens år 1317.«

¹⁾ Joseph Priestley, *The History and present State of Discoveries relating to Vision, Light, and Colours*, London 1772, 1. bd., s. 26.
-- Hirschberg, l. c., 1908.

Ifølge dette skulde altså Salvino d'Armato være den, der opfandt brillerne; men Hirschberg stiller sig dog skeptisk overfor denne meddelelses pålidelighed; han peger på, at vi intet får, at vide om, hvorfra denne fortegnelse over gravsteder skriver sig, og endvidere på, at gravskriftinskriftioner ikke altid er fri for overdrevne lovprisninger, der først og fremmest er udtryk for de efterlevende slægtnings anskuelser.

Således som allerede en gang antydet er det imidlertid muligt, at brillerne er opfundne omtrent samtidig på flere steder. Dette bliver endnu sandsynligere derved, at man, omtrent på samme tid som opfindelsen skal være gjort i Italien, finder brillerne omtalt på steder, der ligger ret fjærnt derfra, og dette må tillægges betydning, når hensyn tages til datidens vanskelige kommunikationsforhold.

Omkring år 1300 blev »beryller« anvendt meget i Flandern. Alexander von Humboldt omtaler det specielt for Haarlems vedkommende, og en optegnelse i det tidligere abbedi Saint Bavon lez Gand fortæller, at 1282 benyttede en gejstlig Nicolaus Buller en brille.

I slutningen af det 13de århundrede omtales også brillerne i Tyskland.

På dette tidspunkt eksisterede læren om synet og lysbrydningen ikke, idet den først blev til ved Kepler (1571—1630).

De første brilleglas var udelukkende konvexe, og i nogle århundreder var disse de eneste kendte. Konkavglasset kom først i brug i midten af det 16de århun-

drede (1550—60), på hvilken tid Regensburger Brillenmacherordnung omtaler skydebriller for nærsynede. Tidligere havde man dog vistnok forstået at hjælpe sig på anden måde; Stilling¹⁾ angiver i det mindste i en bog om duel fra denne tid (Fausto da Langiano, *Del duello*, Venezia 1551, s. 56) at have fundet omtalt særlige for nærsynede bestemte hjelme, der i visiret havde smalle spalter. Som bekendt ser nærsynede tydeligere gennem sådanne, ligesom gennem små huller, et forhold, som også undertiden nutildags finder anvendelse.

Det ældste bevis for konkavglassets tilstedeværelse har Raffael leveret i sit portræt af pave Leo X (1517—1519). Paven, hvis øjne røber hans nærsynethed, bærer i hånden et glas, der ved sin spejling tydelig viser dets konkave form. Fra omtrent samme tid er et maleri af Lucas Müller (Cranach): Kristus og synderinden (München), på hvilket findes en mand med konkave briller.

I året 1760 lod Benjamin Franklin, der var nærsynet, sig lave en brille, hvis glas bestod af to sammenkittede halvvaler, den øverste konkav, den nederste konvex. Det blev herved muligt for ham at se såvel på afstand som i nærhed med den samme brille. Franklinske briller benyttes meget i vore dage; glasene gøres nu i reglen i ét stykke (bifokale glas).

Hvad senere tiders forbedringer og ny-opfindelser på brilleglassets område angår, har mange af dem den aller største betydning, men en udførlig omtale

¹⁾ l. c., s. 198.

her vilde blive altfor speciel for denne bogs læsere. Cylinderglas, således som de benyttes af astigmatikere, blev første gang slebne af optikeren McAllister i Philadelphia (1828); året forud havde den engelske astronom Airy funden sin egen astigmatisme, nogle har påstået, at han også korrigerede den; men allerede 1758 havde David Brewster omtalt astigmatismen.¹⁾

De senere års fremskridt består i kunstfærdigt slebne glas, der ved at give klarere billeder betyder en stor triumf for videnskab og teknik. Det er især den berømte svenske ophthalmolog Gullstrand, der har æren for disse, men en nærmere omtale af dem må her undlades, da der kræves stor speciel indsigt for at kunne skatte dem efter fortjeneste. De har dog sikkert haft deres andel i, at glassenes rent ydre form er ifærd med at forandre sig.

Oprindeligt var glassene runde, men ved udgangen af det 18de århundrede ses ikke sjældent store ottekantede briller, noget senere (dog også før 1800) firkantede og ovale glas, der stammede fra England, og som indtil for nylig har været så godt som enerådende. Imidlertid findes der i øjeblikket atter en kendelig tilbøjelighed til at vende tilbage til den store runde form. For en del kan moden måske have skyld heri, men at de omtalte moderne tekniske fremskridt også har haft betydning, kan som nævnt ikke bestrides. Forholdet er nemlig, at gennem de på sædvanlig måde slebne glas ses kun tydeligt, når blikket

¹⁾ E. H. Oppenheimer, l. c., s. 14.

rettes gennem glassets optiske axe, ikke når man ser skråt igennem det. Der er altså ikke ved dets bygning taget hensyn til, at øjet kan bevæges bag glasset, men det er forudsat, at hovedet kan bevæges efter den genstand, man vil betragte. Derfor er den perifere del betydningsløs. De omtalte moderne glas giver imidlertid også klare billeder, når genstanden betragtes skråt igennem dem, og det er derfor af betydning, at ikke en større del af periferien opad og nedad fjærnes, \circ : den runde form er den fordelagtigste.

Hvad materialet, hvoraf »brilleglas« gøres, angår, da har det som regel været glas. I lang tid kunde et godt materiale kun fremstilles i Venedig eller snarere i Murano, beliggende på en af øerne i de venetianske laguner, hvor glasmagerierne på grund af deres brandfare var henlagte. Allerede i det 13de århundrede dannede glasmagerne i Murano deres laug, der bevarede hemmeligheden ved glassets fremstilling indtil det 16de århundrede, da den blev røbet og bekendt i andre lande.

Som allerede nævnt er andet materiale end glas, navnlig bjærgkrystal, anvendt til alle tider; når det endnu undertiden benyttes, er det af hensyn til dets hårdhed (det ridses vanskeligt), og fordi det kun i meget ringe grad er udsat for at dugge, da dets varmeledningsæвне er så betydelig.

I slutningen af det 17de århundrede (1691) fremstillede Christian Porschinen i Königsberg briller af rav; han kogte det slebne rav i linolie, hvorved det mistede sin gule farve og blev gennemsigtigt.¹⁾

¹⁾ Grosses Universal Lexikon (Zedler), Halle und Leipzig, 3. bd., 1733, sp. 1401.

Bock erklærer, at dette, såvidt ham bekendt, er den eneste eksisterende angivelse herom, og at man derfor ikke kan vide, hvorvidt disse briller har gjort lykke, og om de måske ikke alene har været benyttede til beskyttelsesbriller, sådanne som en senere tid lavede af glimmer og marieglas. Det er i denne for-

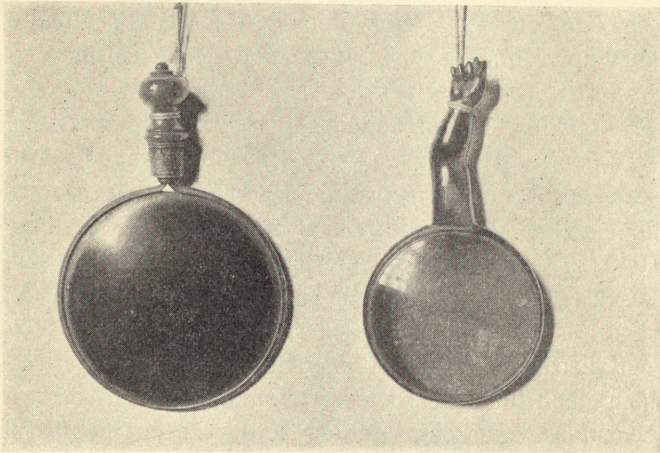

Fig. 1. Lorentz Spenglers ravlinser (Rosenborg).

bindelse af interesse, at der på Rosenborgsamlingen blandt en del kunstfærdige snurrepiberier udskårne i rav findes to ravlinser. Alle disse ting er gjorte af hof-kunstdrejer Lorentz Spengler (1720—1807), der, foruden at han var en kunstfærdig mand, var stærkt naturvidenskabelig interesseret og befattede sig med brugen af fysiske instrumenter, som han også forfærdigede.¹⁾ Den ene af linserne (12. 183) er indfattet

¹⁾ J. E. A. Hansen, Bikubens Gaard i Silkegade og dens Beboere. Industriforeningens Tidsskrift, 1887, nr. 12 o. f.

i en sølvring, til hvilken er fæstet et lille håndtag af rav, dens diameter er 5 ctm., den er plankonvex og svarer målt med sphærometer og glaslinse til c. 6 dioptrier. Den anden (12. 188) er uden egentlig indfatning, men skåret i ét stykke, således at der om den egentlige linse er dannet en ramme, og fra denne udgår et håndtag i form af en arm med hånd yderst. Linsens diameter er 4 ctm., dens sphæriske flader målte med sphærometer 9,75 og < 9.00 dioptrier, og den svarer til en glaslinse af c. 19 dioptrier.

Linserne fungerer den dag i dag som fortræffelige forstørrelsesglas, og til trods for en mængde små sprækker i det forgængelige materiale er de absolut anvendelige til dechiffriering af små utydelige bogstaver. De må altså sikkert have været anvendte som læseglas og har betydelig interesse derved, at de, såvidt bekendt, er uden sidestykke.

Ravet er da sikkert anvendeligt som materiale, men de briller, der laves af det, hører jo til de farvede glas. Mærkeligt nok er briller af farvet glas af ret ny dato, de omtales første gang i midten af det 17de århundrede med grønt glas fra Venedig. Det er utvivlsomt den gamle ide om den grønne farve som værende gavnlig for øjnene, der atter spøger. De grønne venetianske briller holdt sig på markedet i mere end et århundrede; vi har på det medicinhistoriske Museum to udmærkede eksemplarer af disse briller: en bindebrille med plane glas i hornfatning og en bøjlebrille med svagt konvexe, grønne glas. Ligeledes findes på Folkemuseet en bindebrille med grønt glas; den har været benyttet som sygebrille fra 1818 til 1824 af krigsråd, havneskriver Ipsen.

I det 18de århundrede anvendtes i Frankrig andre farver; røgfارven (London smoke) opstod i 20-erne i forrige århundrede. De blå glas er af yngre og de gule (Fieuzalglas) af endnu senere dato (1885). Helt moderne er de gulgrønne, euphosglas, og de grågrønne, Hallauerglas.

De farvede glas hører dog fortrinsvis ind under en gruppe af briller, som vi ikke her nærmere skal fortabe os i: beskyttelsesbrillerne. Disse benyttes jo især mod støv og sol og mod de farer, forskellig industriel virksomhed og håndværk fører med sig. — En ejendommelig, interessant form er pestdoktorens krystalglas, således som det benyttedes under pesten i Rom 1656. For at undgå smitte bar pestlægerne en lang klædning af taft, i hånden, der var dækket med handske, en stav til at pege med for ikke at berøre patienten, for næsen et næb fyldt med aromatiske urter og for øjnene krystalbriller, thi bjærgkrystal havde ævne til at rense de farlige stråler, der udgik fra patienten, således at de ikke gjorde øjnene nogen skade. — En form af beskyttelsesbriller, der sikkert er meget gammel, og som har særlig interesse for os Danske, er Eskimoernes snebriller, der vistnok nu er ved at forsvinde, i hvert fald i Grønland. De er dog ikke forsynede med glas, men består af et tilskåret stykke træ eller læder med spalter eller huller til at kigge igennem, og de bindes for øjnene til beskyttelse navnlig mod det stærke lys på snemarkerne og altså forebyggende mod den meget generende øjenlidelse (sneblindhed), lyset kan forårsage. På etnografisk Samling findes en del smukke eksemplarer (af træ) fra Østgrønland; de er hjemførte af Holm. En læderbrille er i forfatterens besiddelse. På Amundsens sydpolsekspektion

forsøgtes eskimobrillerne, men bærerne plagedes mere eller mindre af lysskyhed og tåreflod, medens farvede glas (euphosglas) beskyttede helt.¹⁾

III

I det foregående har det især drejet sig om brilleglasset, vi går nu over til et nyt afsnit, hvor interessen hovedsagelig er knyttet til brillestellet.

De kilder, man har at øse af for at klare denne side af sagen, er for den ældste tids vedkommende næsten udelukkende litterære. At billedhuggeren i de dage skulde medtage brillerne i sin menneskefremstilling var ikke at vente, og den statue af en mand med briller fra det 15de århundrede (museet i Vienne), Pansier fremdrager, må anses for at være en stor raritet.²⁾ I en noget senere tid har malerier været værdifulde kilder til studiet, og endelig har de samlinger af gamle briller, som i de senere år er skabte navnlig i Tyskland, haft stor betydning.^{3,4)} Det er kun få år siden, at en optiker i Nürnberg, I. F.

¹⁾ Holth, Norsk magaz. for læger, 1912, nr. 12.

²⁾ Her skal dog tilføjes, at Jeremias på Profetbrønden i Champmol ved Dijon har båret briller. Statuen har nu ikke længere sådanne, men der gives et dokument fra 1402, der viser, at der er udført et par briller (besicle), formodentlig af kobber, til profeten Jeremias (Julius Lange, Menneskefiguren i Kunstens Historie. Udg. af P. Købke, Kjøbenhavn 1899, s. 227).

³⁾ R. Greeff, Bruchstücke zur Geschichte der Brille. Klinische Monatsbl. f. Augenheilk., 1913, januar s. 37—47, februar 221—226, april 498—503.

⁴⁾ R. Greeff, Die historische Entwicklung der Brille. Eine Anleitung zum Verständnis der Brillenausstellung in dem Heidelberger Museum. 32 s. Uden årstal [1913]. Uden angivelse af trykkested.

Schmidt, der kan forfølge sine forfædre som brille-magere tilbage til 1630, tilfældigvis i sit hus fandt en gammel kiste, der indeholdt briller, som hans forfædre havde lavet, og som måske havde ligget der i århundreder. Fundet interesserede bestyrelsen for Germanisches Museum i Nürnberg, og brillerne blev udstillede der først som et lån, men senere som museets ejendom. Samlingen blev kompletteret derved, at der i Nürnberg opbevaredes et stort antal såkaldte mesterbriller 3: kunstfærdige briller, som enhver brillemaker i det 17de århundrede måtte forfærdige for at blive optaget som mester i brillelauget.

Denne Nürnbergersamling blev en spore for mange til at samle og studere gamle briller; professor Greeff i Berlin har således sat sig til opgave at udfylde de huller, der findes i Nürnbergersamlingen. Han havde under ophthalmologmødet i Heidelberg i år (1913) arrangeret en stor interessant udstilling af gamle briller. Af samlinger i Europa må yderligere omtales Me Alfred Heymanns i Paris; den opbevares i Carnevalet museet og er for en stor del beskrevet af Me Heymann i et pragtbind, der udkom forrige år. En ivrig samler er professor v. Pflugk i Dresden. Samlinger af gamle interessante briller findes endvidere hos optiker Wolff i München, optiker Hopp i Budapest og direktør E. Stegmann i Rathenow. Mindre samlinger har den optiske industrianstalt Emil Busch, Rathenow, øjenlægerne Hallauer i Basel, E. Bock i Laibach, optikeren Erich Klein i Berlin og American Optical Company (kinesiske briller).

Af museer må fremhæves det medicinsk-historiske

museum i Kaiserin Friedrich Haus i Berlin. I Hohenzollernhaus opbevares interessante briller fra de preussiske konger fra Frederik den store, endvidere må nævnes Altertüermuseum i Stuttgart; i Museo civico i Venedig findes gamle venetianske i Murano forfærdigede briller, enkelte værdifulde stykker ejer det bayerske Nationalmuseum i München (værelse 25, kasse 12), museet i Amsterdam (pandebille i Salle des costumes), Louvre, det tyske museum i München og Wellcomes medicinsk-historiske museum i London.

I Danmarks museer opbevares kun få briller. Det forf. bekendte materiale findes på den danske Samling, Rosenborg, Folkemuseet, medicinsk-historisk Museum og etnografisk Samling. Også på vore provinsmuseer findes enkelte briller. Af private har ingeniør, cand. polyt. Thorv. Hansen en samling, hvoraf de ældste stykker antagelig er ca. 100 år gamle; den skriver sig fra optisk instrumentmager Jeppe Smiths efterladenskaber (se s. 60). Endvidere har dr. K. K. Lunds-gaard en lille samling.

Fra midten af det 14de århundrede var briller ret almindeligt anvendte. De findes fra den tid omtalte i offentlige aktstykker: inventarielister, testamenter (se testamentet efter dronning Jeanne d'Evreux 1372, Carl V 1379), de omtales yderligere i digterværker, således fortæller Petrarca, at han altid har haft godt syn, indtil hen imod 60-års alderen, men da (1364) måtte han begynde at anvende briller.

Hvorledes brillerne så ud i den første tid, ved man intet bestemt om. En enkelt sagkyndig (Bock) udtaler som sin anskuelse, at de har været enkeltglas

(monocle) på en stilk, der holdtes i hånden (manocle). Greeff, der jo også indgående har studeret brillernes historie, tør ikke benægte, at man har benyttet manoclen som læseglas, der holdtes nede over skriften, men han angiver, at der ikke foreligger noget som helst, der kunde tyde på, at et enkelt glas til at holde tæt for øjet har været den første form for briller; sådanne manocler er ikke opbevarede, og i datidens billedkunst findes intet spor af dem. Han mener, at manoclen er af en ny dato, og at dens indførelse kun skyldes koketteri. I det sidste har han imidlertid i hvert fald uret, thi på Raffaels portræt af Leo X (se side 18) holder denne en manocle, der ikke er at betragte som en lupe, da den tydeligt har konkavt glas; ydermere ses manocler i et håndskrift fra år 1600 (Regensburger Brillenmacherordnung. Germanisches Museum, Nürnberg).

Imidlertid er spørgsmålet ikke af større betydning. Det skulde vel ikke forekomme usandsynligt, at man på en tid, hvor glas var sjældne og kostbare, har nøjedes med et enkelt; men dobbeltbrillerne er i hvert fald blevne til ikke ret længe efter, således som flere billeder viser. Glassene i dem var runde, omgivne af en tyk jærning, der havde en stilk, og enderne af de to stilke var fæstede sammen med en nagle; egentlig var disse dobbeltbriller altså to sammen-nittede manocler. Allerede i midten af det 14de århundrede benævnedes de i Frankrig besicles clouants, hvilket navn Me Heymann har taget op påny, hos Greeff bliver det til Nagelbrille, og der er ingen grund for os til ikke også at benytte dette navn.

Fig. 2. Portræt af kardinal Ugone. Efter all'fresco maleri af Tommaso di Modena. San Nicolò kirke i Treviso. Det ældste eksisterende brillebillede (1352) (se Albertotti l. c.)

Naglebriller ses første gang på et portræt af kardinal Ugone malet all'fresco af Tommaso di Modena i kirken San Nicolò i Treviso 1352,¹⁾ de ses på flere andre billeder, f. ex. i et håndskrift fra begyndelsen af det 15de århundrede (Universitetsbiblioteket i Prag. Titelbillede hos Bock), og endelig, for at nævne et andet eksempel, findes de på et portræt af Virgil malet af Tom Ring (16de århundrede).

På billedet af kardinal Ugone og på billedet fra Prag ses naglebrillerne siddende frit på næsen, men hertil var de ikke i alle tilfælde velegnede, selv om en bevægelighed omkring den stramme nagle til en vis grad gjorde det muligt at fixere dem; ofte måtte de vel altså holdes. Ifølge Greef sker dette på så godt som alle fremstillinger på den måde, Tom Rings billede viser: stilken holdes opad med hånden over næsen, og kun på en enkelt afbildning er den holdt med stilken nedad (i en korbog i klostret San Marco i Florents).

Når Greeff deraf drager den slutning, at den altid har været holdt på den måde, malerierne viser, er det vanskeligt at give denne anskuelse sin tilslutning; man behøver kun at gøre et forsøg for at opdage, hvor hurtigt man trættes ved denne stilling. Den kan måske benyttes, når man et øjeblik vil se i en bog, men ellers er det langt naturligere at holde med et par fingre om fatningen af det ene glas, eller, hvis stilkens længde tillader det, at holde denne nedad. At maleren ikke har følt sig fristet til at fremstille

¹⁾ Joseph Albertotti, *Zincotypie d'un portrait avec lunettes.*
Janus, 1904, IX, s. 612.

sin model på sidstnævnte måde, kan ikke forbyse, da hånden i så fald vilde dække nederste del af ansigtet.

Imidlertid er der mange grunde, der taler for, at denne stilling i hvert fald meget tidlig har været benyttet i praxis. Ser man på det træsnit fra »Brösamlein« af Kaysersberg 1517, der findes hos Bock, s. 27, og hvor naglebrillen holdes i hånden uden at benyttes til læsningen, har dens stilke en længde, der berettiger til at antage dette instrument som bestemt til at holdes med stilken nedad (binocle-manocle), og måden, hvorpå figuren holder den, tyder på det samme.

Af naglebriller findes intet exemplar opbevaret; det let forgængelige materiale (jærn) forklarer dette, og i Danmark findes de vistnok ikke fremstillede på noget billede; om hvorvidt de har været anvendt her, ved man altså intet. De opbevarede ofte i futteraler af jærn, kobber, bronze, messing eller senere af pap, og disse kendes ikke blot af afbildninger, men exemplarer af dem eksisterer; de var flade, pæreformede, den øverste bredere tredjedel dannede et låg, som kunde klappes op, således at de om naglen drejede sammenlagte glas kunde skydes ned i futteralet (lignende hertug Frederik III brillefuttal, se fig. 10).

I begyndelsen af det 15de århundrede optræder en anden mere praktisk form, omtrent som den nuværende pince-nez (med bøjle over næsen). Denne fortrængte vel næsten fuldstændig naglebrillen, men forudsat at ovenstående bemærkninger er rigtige, må dog de binocler, der ses i Regensburger Brillenmacherordnung (år 1600), betragtes som naglebriller med håndtag, og under denne form har de stadig eksisteret, om end ikke i

stort antal, indtil moden i slutningen af det 18de århundrede bragte dem og monoclen til hæder og værdighed.

Det var direktortiden i Frankrig, der skabte binoclen en kort, men glimrende glansperiode, og med lynets hast bredte den mode at benytte dette instru-

Fig. 3. Modekarikatur fra revolutionstiden. Af Carle Vernet.
Brudstykke.

ment til koketteri sig rundt i Europa. Binoclen var en nødvendig betingelse for enhver modeherre eller modedame, ganske uafset om øjet trængte til glas eller ikke; det gjaldt den gang ikke så meget om at se som om at give sig et bestemt udseende, og datidens excentrisk påklædte lapse, de såkaldte »ridicules« eller »incroyables«, brugte binoclen til ustandselig fixeren af deres omgivelser.

Binoclen er altså rent formelt set en moderne

form af naglebrillen; de runde glas sidder paa hver sin arm, der er længere og ofte kunstfærdigt udstyret. Armenes andre ender er forenede enten ubevægeligt eller hyppigst i et hængsel, der som regel er omgivet af en kapsel. Om hængslet kan altså de to arme slås sammen, og nedenfor det findes som oftest et øje, bestemt for det silkebånd, i hvilket binoclen bares. Endelig kunde den være forsynet med et håndtag, således at hånden kunde holdes under hagen og altså ikke behøvede at dække det meste af ansigtet. Dette håndtag kunde fremdeles være indrettet således, at glassene kunde klappes sammen i det, så at det dannede et hylster til deres beskyttelse, når brillen ikke var i brug. Man kalder ofte binoclen for saxbrille, fordi næsen under brugen stikker frem mellem dens to arme, som sad den i en sax, der vilde klippe den af.

Under det første franske kejserdømme vandt monocle-manoclen almindeligt indpas. Det var den gang sædvanligt, at kvinder og mænd bar et stort enkeltglas på stilk nonchalant i hånden. Ofte var denne monocle forsynet med almindeligt plant glas, som man af og til førte op til venstre øje for gennem det at fixere omgivelserne. Forgæves talte forstandige mænd mod den eksisterende uskik at simulere nærsynet, hvilket også gav sig udslag i tilbøjelighed til at tage alt, hvad man vilde se på, tæt til næsen, men moden forlangte det således, og mod den kæmpede den gang som nu fornuften forgæves. Usandsynligt er det ikke, at den stod noget i forbindelse med Napoleons myopi; han benyttede selv meget binoclen, og hans

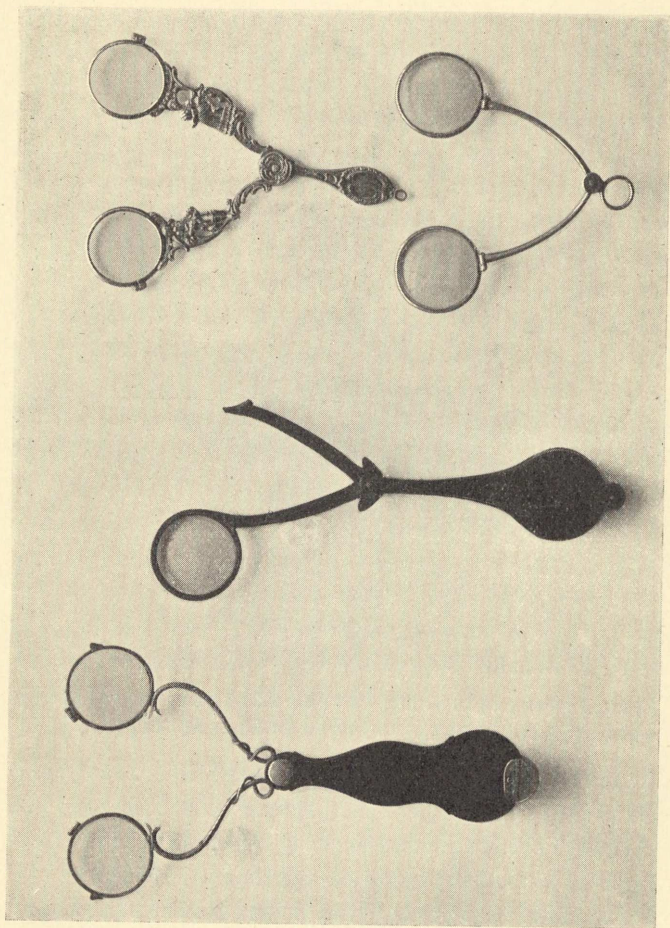

Fig. 4. Binocler.

De 2 øverste af sølv, den ene med håndtag uden hylster (fru L. Simmelhag), den anden uden håndtag (dr. K. K. K. Lundsgaard). De 2 nederste med håndtag, i hvilket glassene kan slås ind (Folkemuseet); den, hvis ene arm er brækket, har tilhørt Knud Lyhne Rahbek.

omgivelser har næppe været anderledes end tyrannen Dionysios' (460 f. Chr. f.) om hvilke Theophrast¹⁾ fortæller, at de simulerede myopi for at smigre ham.

Monocle-manocler havde jo også, som ovenfor omtalt, været kendte i tidligere århundreder. Til dem må naturligt

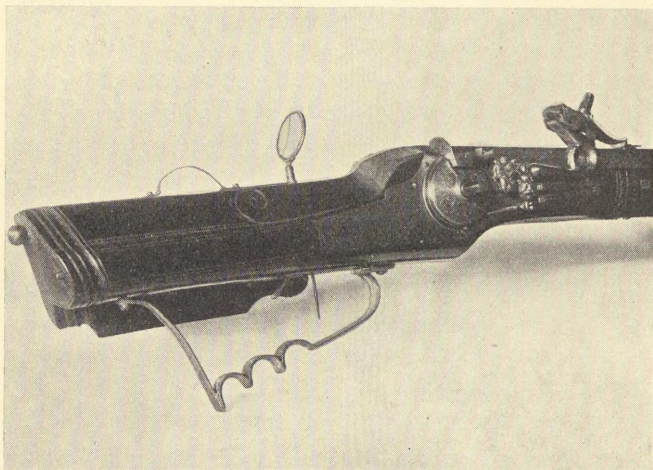

Fig. 5. Frederik II kugleriffel 1585; herpå et i guld indfattet sigteglas. Rosenborg (Christian IV forstue, vægskab).

regnes viftebrillen, σ : vifter, i hvilke der skjult er anbragt et glas, enten i et af bladene eller, såfremt viften er forsynet med håndtag, i overgangen mellem det og den egentlige vifte. Exemplarer af viftebriller fandtes på udstillingen i Heidelberg.

En anden ejendommelig form findes i Rosenborgsamlingen: Frederik II skydebrille. Den sidder på kongens riffel fra

¹⁾ Stilling, l. c., s. 195.

1585 (2. 7a), og er en monocle på stilk, anbragt 18 ctm. fra kolbens yderste del. Glasset må, som forsøg viser, just have været umiddelbart foran øjet under skydningen. Det er cirkelrunt, 3 ctm. i diameter, plankonvext, på 0,75 dioptrier og er almindeligt glas (ikke bjærgkrystal). En moderne tid har spekuleret meget over problemet skydebrille. Det er nemlig ikke helt let at lave en sådan tilfredsstillende; sætter skytten det korrigerende glas i stel for sine øjne, virker det mindre godt under skydningen, da han ved at dreje hovedet ned mod kolben kommer til at se skævt igennem det. Denne ulæmpe har Frederik II undgået ved sin skydebrille, der jo altid står således, at skudlinien går vinkelret gennem glasset.¹⁾

Manoclerne (mono- og binoclerne) beholdt ikke deres herredømme i meget lang tid, saxbrillerne blev da definitivt forladt af mændene og bevarede kun af kvinderne; men den ulæmpe, at man ved benyttelsen af dem måtte holde hånden for munden, søgte man at komme ud over ved at fæste håndtaget til instrumentets ene side, og man endte da med lorgnetten, der vel havde været kendt tidligere, men først blev almindelig i det 19de århundrede.

De forskellige former af lorgnetter: med fast næse, lednæse, springlorgnetten, lynetten, eller, som den nu sædvanlig benævnes, stanglorgnetten, er der ikke grund til at komme nærmere ind på. Hvorlænge stanglorg-

¹⁾ Sammen med monoclen og binoclen må omtales operaglasset, perspektivet: en lille kikkert med konvext objektiv og konkavt okular. Det blev anvendt ikke blot i teatret som nu, men også på promenaden og i salonen. Ved modens lune anbragtes det i forbindelse med mange slags genstande; man havde det i sin stok, i sin hat, skjult i sin vifte eller i sin tobaksdåse.

netten kan spores tilbage er usikkert (1668? Se Bock, s. 20), men i hvert fald findes den på et billede, som Watteau malede 1720 kort før sin død: kunsthändler Gersaints skilt, der nu tilhører kejser Wilhelm II. I den historiske brillesamling, professor Greeff havde tilvejebragt under ophthalmologmødet i Heidelberg i år, fandtes en del smukke franske stanglorgnetter fra rokoko- og baroktiden.

Som ovenfor omtalt møder man allerede i det 15de århundrede den form af briller, der i det væsentlige er den samme som den nu benyttede: bøjlebrillen; de indfattede glas er forbundne med en stiv bue eller bøjle. De lavedes af jærn, sølv, guld og meget ofte af horn. De kendes også fra danske billeder.

Det ældste hidtil fundne danske brillebillede er et kalkmaleri fra c. 1500 af de fire evangelister i Efverlöf kirke i Skåne. To af evangelisterne: Matthæus og Marcus bærer briller; det er vistnok ikke muligt nærmere at angive disses art, i hvert fald ikke efter den gengivelse af Matthæusbilledet, der findes som titelvignet og som slutningsvignet på afsnit III s. 83 i Otto Rydbecks bog om kalkmalerier i Skånes kirker.¹⁾

Den ældste afbildning af briller, det har været muligt at finde i det nuværende Danmark, ses på den

¹⁾ Otto Rydbeck, *Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor*, Lund 1904, s. 123.

Forf. skylder assistent ved Nationalmuseet, cand. mag. Hugo Matthiessen tak for, at han har henledt hans opmærksomhed på dette billede og på det brillebærende maskehovede, der findes som slutningsvignet i denne bog.

Fig. 6. Omskærelsen fra altertavlen i Søndre Sogns kirke i Viborg. 1520.

udskårne altertavle i Viborgs Søndre Sogns kirke. I et af felterne fremstilles Jesusbarnets omskærelse, og ypperstepræsten, der foretager denne, har briller

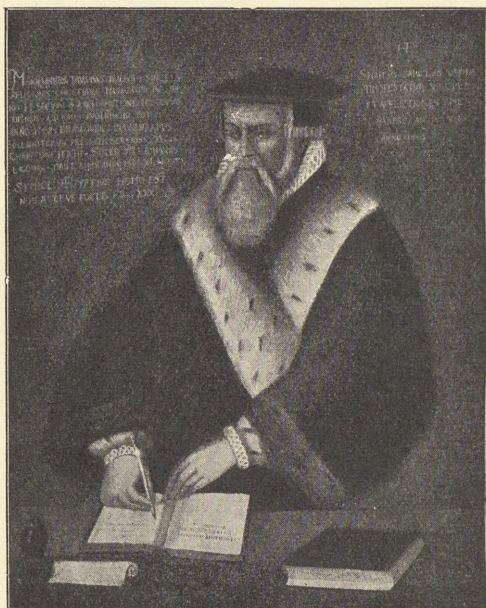

Fig. 7. Hans Tausen, efter et maleri i Frederiksborg Slot og Ribe Domkirke. Begge billeder synes at være kopier efter et ældre maleri, der måske har hængt i Nikolaj Kirke i København. Frederiksborg-billedet er malet 1579.

på næsen. Det er vanskeligt at dømme om disses art, og tavlen er ikke gjort af en dansk mester, men et i den indbrændt mærke, en lille hånd, viser, at den er udført i Antwerpen. Oprindeligt har den stået på

Monstrum horrendum ingens.

Fig. 8. Bagtalelsens gudinde. Bøjlebriller som hårpynt og i kjoleborten.
Hegelunds »Calumnia« 1579, fol. 1 v°.

højaltret i det gamle Københavns Slots kirke, og den skal være forfærdiget omkring 1520.¹⁾

Det ældste kendte portræt af en dansk mand med briller er det af biskop Hans Tausen, der findes på Frederiksborg Slot og i Ribe Domkirke, og det er netop her en bøjlebrille, der ligger foran ham.

Endelig findes bøjlebriller paa et helsides træsnit i Hegelunds »Calumnia«. ²⁾ Det er en fremstilling af »Bagtalis Contrafeil«: »Bagtalis Person kommer her frem vdi side kleder effter en Quindes skickelse, dog vel opskørtet, oc omhengd vdi hendis Kiltning met Sachse, Ragkniffue, Glarøyen, Speil, Væffte, Puste, Scriffuetøy, Nogle oc Naale, Kroge oc Hegter, Fulegarn, Nar øern, Reffuehaler oc anden seldsiune Vaare, som hun haffuer altid ved Haanden at driffue sit spil met« (fol. 1^v). Bøjlebrillerne er, som man ser, anbragte som hårpynt og på kjolen; at billedet er dansk, er der vistnok ikke tvivl om. Bogen er trykt her i København hos Matz Vingaard 1579.

En lille afbildning af bøjlebriller ses også i »Orbis pictus« 1672, s. 234 ³⁾ til forklaring af ordet glarøgen (2) »adt de kand see skarpere, som hafve et svagt Sjun«.

Blandt gamle danske fremstillinger af bøjlebriller er der endnu en, der har særlig interesse, fordi den findes på en mønt: Christian IV brilledukat fra 1647. — Brillemønter fra slutningen af det 16de og begyn-

¹⁾ Francis Beckett, Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder. En Selvanmeldelse. Tidsskrift for Kunstindustri 1896, s. 53.

²⁾ Calvnia Sev Diabola Personata. Bagtale eller Klafferi . . . ved Peder Jenszøn Hegelund, Kiøbenhaffn 1579, fol. 2 r°.

³⁾ Jo. Amosii Comenii Orbis Sensualium pictus . . . Hafniæ 1672.

delsen af det 17de århundrede er ikke helt sjældne. Bock omtaler nogle af disse og afbilder en brilledaler fra Brunswig og en frimurerdukat; på den første findes en brille, et timeglas og et dødningehoved som symboler på begyndende alderdom, vejen mod døden og døden. På frimurerdukatens ses en brille over en opslået bog, på hvilken læses »Das gantze Geheimnus«.

Christian IV bragtes til at slå sin brilledukat af

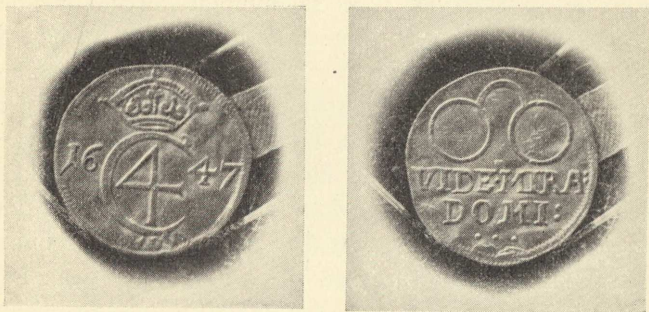

Fig. 9. Christian IV brilledukat. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

følgende grund:¹⁾ 1623 havde undersøgelse af sølvprøver fra Kongsbergegnen vist, at disse var guldholdige, og en snes år senere fandtes i nærheden af det nuværende Arendal guldholdige ertser. Kongen, der som bekendt havde stor interesse for kemien, og som var en praktisk mand, ønskede at gøre dette guldfund frugtbringende, men mødte her en del modstand og

¹⁾ Aug. Fjelstrup, *Guldmagere i Danmark i det XVII Aarh.*, Kbhvn. 1906, s. 14 ff.
Aug. Fjelstrup, *Christian IVs »Brilledukater«*. Illustreret Tidende 1904—5, s. 45.

mistro blandt andre fra »Oberberghauptmanden« ved Kongsberggruberne, der tvivlede på, at den ringe guld-mængde, talen var om, lod sig udnytte. Kongen lod dog 1647 en større ladning erts transportere til København, og af det udvundne guld lod han mønte brille-dukaten i tre størrelser; dens bagside er prydet med en bøjlebrille, og under den findes inskriptionen: »Vide Mira Domi« (»se hjemmets vidundere«).¹⁾

En mellemting mellem nagle- og bøjlebrillerne danner de ganske vist ikke så hyppigt forekommende ledbriller, 3: bøjlebriller, på hvilke der midt i bøjlen findes et led, der gør det muligt at bøje dem sammen omtrent som naglebrillen, der vistnok også har kunnet drejes om naglen. Om de nogensinde har været helt almindelige, kan ikke oplyses. Et pragtstykke af den slags, der tillige har interesse derved, at det er de ældste briller, det har været muligt at finde her i landet, opbevares på Rosenborg (5—154a). De har tilhørt hertug Frederik III af Holsten (1597—1659); fatningen er af guld med graveringer; midt i næsebøjlen findes, således som det også kan ses på billedet, et hængsel, der er ganske løst — ikke fjedrende. Glassene (det er almindeligt glas) er af forskellig styrke, det enes flader er + 1,50 à 1,75 og 2,00

¹⁾ Ofte findes angivet, at indskriften er »vide mira domini« (»se Herrens vidundere«), men en forkortning som denne vilde være urimelig, og antagelsen er vistnok oprindelig støttet på en gammel forestilling om, at brilledukatens guld var blevet til ved metalforvandling. Denne forestilling gav anledning til, at der i Holland, for at gøre nar af de danske dukater, prægedes en kobbermønt, som på den ene side var forgyldt og bar indskriften »Aus Noord komt Gold«, medens den anden bar ordene »Mar wenig«.

å 2,25, det andet + 1,00 og + 2,00. Målt med linse svarer de til 4,00 og 3,25 dioptrier. Glassenes diameter er 3 ctm.

Etuiet, der ligeledes er af guld, er til at lukke op omtrent som etuierne til naglebrillerne, det har også

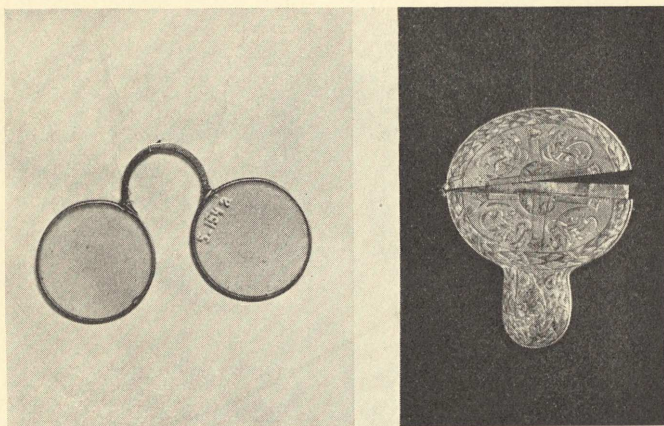

Fig. 10. Ledbrille af guld og tilhørende etui af guld med det holstenske våben. Har tilhørt kong Frederik III fætter, hertug Frederik III af Holsten (f. 1597, d. 1659). Rosenborg (det marmorerede kammer).

som disse spidsen nedad. Lukket er en fin, blå anløben stållås. På siden af etuiet findes det holstenske våben (den norske løve og et kors) omgivet af en smuk krans.

Ledbrillerne kunde altså så lidt som naglebrillerne sidde på næsen og måtte ligesom disse i reglen holdes.

Fra samme tid som ledbrillen er ifølge Greeff den af ham benævnte klapbrille, der i midten af bøjlen

har et hængsel, som gør det muligt at klappe brillen sammen, således at glassene kommer til at ligge over hinanden. Når brillen klappes ud, holdes bøjlen stiv ved hjælp af en krog, der lukkes. Klappbrillerne synes at være sjældne her i Europa, hvor de sandsynligvis kun har været benyttede i ringe udstrækning.

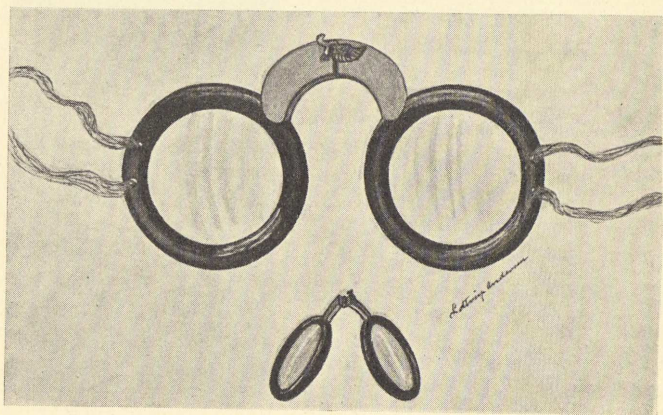

Fig. 11. Kinesisk klappbrille. Fra den kinesiske bissekræmmers kiste på den etnografiske Samling i København.
1) klar til brug, 2) halvt sammenklappet.
Tegnet af læge Lottrup Andersen.

Greeff ejer selv et exemplar fra Kina, og her må de vistnok have været almindeligt anvendte til langt op i tiden, thi på vor etnografiske Samling findes flere (11) eksemplarer i en kinesisk bissekræmmers kiste, der er bleven museets ejendom i 1865—66; kisten indeholder desuden kamme, pibespidses, øreskeer og mange andre nødvendighedsartikler.

Bøjlebrillen sad naturligvis ikke godt; det måtte i

høj grad komme an på næsens form, hvorvidt den overhovedet kunde sidde, enten højt oppe på næseryggen eller hængende på næsefløjene. Forholdet blev således trods de følgende tiders forbedringer lige til ind i det 19de århundrede, thi Hauff siger i sin »Bettlerin vom Pont des Arts«: »... eine grosze Brille, wie sie die alten Weiber in der Kirche auf die Nase klemmen, dasz es feiner schnarrt, wenn sie singen«.

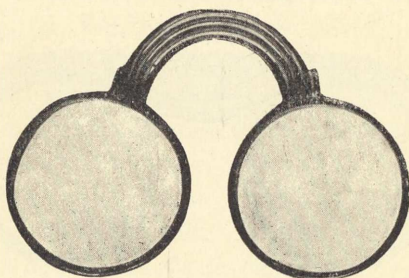

Fig. 12. Lamelbrille (Greeff, Klinische Monatsbl. f. Augenheilk., januar 1913, s. 46).

Billeder, der viser denne stilling, er talrige; se f. ex. Dows »La liseuse« og Mogens Bergs elfbensudskæring af en gammel læsende mand (Rosenborg).

Under forsøgene på at få brillerne til at sidde bedre blev de såkaldte lamelbriller til. De er af horn, og bøjlen er gjort elastisk ved at udskære af dens indre koncentriske stykker, således at der dannes flere over hinanden liggende hornlameller. Et andet forsøg førte til en model, der kun synes at have været lidt anvendt, hvor der fra indfatningens nederste rand udgår en hornlamel, der forløber opad og indad og

ender frit. Endelig udviklede sig af disse bestræbelser de kunstfærdigt gennembrudte briller: Nürnberger og Regensburger mesterbriller, som brillemagerne måtte udføre for at blive optagne i mesterlauget, og som vel i højere grad har haft til formål at give kunstneren lejlighed til at vise, hvad han formåede, end til egentlig nytte og brug.

Af lamelbrillen findes her i landet et exemplar i den danske Samling; det er fundet på Københavns

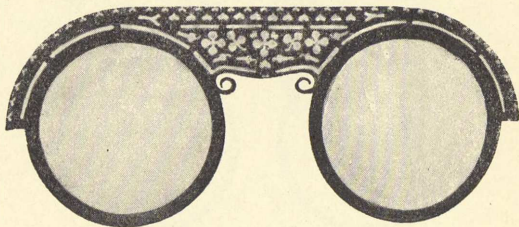

Fig. 13. Nürnberger mesterbrille (Greeff, Klinische Monatsbl. f. Augenheilk., januar 1913, s. 46).

grund uvist hvor og hvornår; det er meget medtaget og har kun to lameller.

Andre forsøg med elastiske briller førte til at gøre bøjlen af metal: glassene indfattedes i horn og forbandtes med en strimmel af kobber eller andet metal; senere benyttedes én fortløbende strimmel, der omfattede glassene og dannede bøjlen. Briller af denne art findes på Nationalmuseets danske afdeling, Folkemuseet og medicinsk-historisk Museum¹⁾ og ses på et

¹⁾ De to sidstnævnte samlinger og Stiftsmuseet i Maribo ejer hver et exemplar mærket: Jonas Schwartz wohnhaft in, Fürth 1749. Års-

af Karel van Mander malet portræt i Statens Museum for Kunst; det står i kataloget opført som forestillende »Synet«, hvilket er lidt overraskende, da den portrætterede person er behæftet med forskellige øjnelidelser (blepharo-conjunctivitis, dacryocystitis).

En anden udvej fandt man ved at gøre hele brillen af stof mere elastisk end hornet, f. ex. skære stellet ud i ét stykke sejt læder: Nürnberger læderbriller, af hvilke der findes eksemplarer i Nürnbergermuseet og på Wartburg. Disse sidste har tilhørt W. Pirkheimer, Dürers og Luthers ven, og er bevarede for efterverdenen ved en hændelse, der må antages at have forbitret den gamle rådsherre manganen en god stund. Pirkheimer døde 1530 i Nürnberg, og hans stue med skønne udskårne trævægge stod urørt, indtil storhertuginde Sophie af Weimar i 1867 købte den for at flytte den til Wartburg, hvor den nu findes. Ved at fjerne træbeklædningen fandt man bag denne, tæt ved skrivebordet, ikke mindre end 8 par læderbriller. Antagelig har Pirkheimer haft for skik at lægge sine briller på den trægesims, der findes på væggen, men her har træpanelet løsnet sig en smule, og brillerne er par efter par gledet ned i revnen. For ejermanden har deres forsvinden sikkert været en stor gåde; han må have været uvidende om, hvor brillerne blev af, thi det var den gang kostbare sager, for hvis skyld det vel kunde lønne sig at løsne træpanelet, desuden vilde han vel — om han havde

tallet betyder ikke, at brillerne er gjorte dette år, idet samme stempel er benyttet helt op til året 1846 (denne meddelelse skyldes direktør Stegmann, Rathenow).

Fig. 14. »Synet.«? Efter et maleri af Karel van Mander (d. 1672).
Statens Museum for Kunst.

anet sammenhængen — ikke have ladet det komme dertil, at hele 8 par forsvandt. Greeff har vistnok ret i sin antagelse, at den lille stue har genlydt af

mange eder, når Pirkheimer om morgenen holdt hus med sine tjenestefolk i anledning af sine kære brillers stadige forsvinden. Først c. 350 år senere skulde de altså komme frem for dagens lys som de ældste af alle opbevarede briller.¹⁾

Til samme kategori som læderbrillerne hører også et par fiskebensbriller på vort medicinsk-historiske Museum; de er dannede af tre stykker fiskeben, sammenbundne med metaltråd, men de er sikkert af ret ung dato.

Så længe de elastiske stålfjedre ikke var opfundne, og dette skete først i 1840, kunde klemmebrillerne dog ikke tilfredsstillende, og man forsøgte andre udveje. Man havde tidlig fået den ide at indfatte brilleglassene i en læderrem og fæste denne om baghovedet. Rembrillerne, som de sædvanlig kaldes, findes afbildede i Bartisch v. Königsbrücks berømte »Augendienst«²⁾ og i »Regensburger Brillenmacherordnung«; exemplarer af dem er opbevarede i Germanisches Museum, Kaiserinn Friedrichs Haus, i v. Pflugks og Greeffs samlinger.

Rembrillerne har holdt sig ned til vore dage. I begyndelsen af forrige århundrede har de været benyttede her i landet som »sygebriller« med farvet glas, læderet har dog vistnok som regel været erstattet med det lettere silketøj, i det mindste er forholdet således på de eksemplarer, der findes i Folkemuseet

¹⁾ R. Greeff, Die ältesten uns erhaltenen Brillen. Archiv f. Augenheilkunde, 1912, hefte 1.

²⁾ ΟΦΘΑΛΜΟΔΟΥΛΕΙΑ, Das ist, Augendienst . . . Durch George Bartisch v. Königsbrück . . . Dresden 1583, fol. 31 r°.

Fig. 15. Tunguserinde med trådbrille.
Efter en tegning af Wereschtschagin
(Bock, l. c., s. 5).

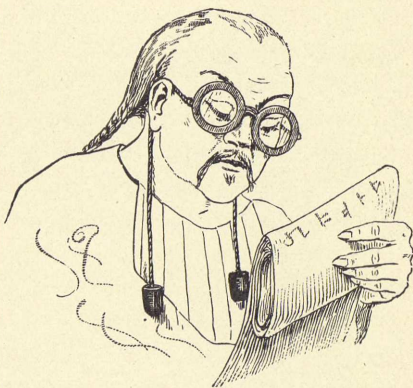

Fig. 16. Kineser med vægtbrille.
Fra John Francis Davis, »The Chinese«,
London 1836, 2. bind, s. 274 (Bock, l. c., s. 4).

og medicinsk-historisk Museum. Iøvrigt anvendes jo rembrillerne den dag i dag som arbejder-beskyttelses- og automobil-briller.

I stedet for remme er det muligt at fastgøre briller med tråde, der bindes bag øret. Trådbrillerne har vistnok især været udbredte i sidste halvdel af det 16de århundrede;¹⁾ flere billeder viser, at de også i Østasien blandt Kinesere og Tunguser fandt en vis udbredelse (se klapbrillen s. 44, der tillige er trådbrille).

I stedet for at binde trådene bag øret er det naturligvis muligt at lade dem gå over øret og holde dem stramme her ved et lille vægtlod: vægtbrillerne; disse vandt ligeledes indpas ikke blot i Europa, men også i Kina. I midten af forrige århundrede forsøgte man fra Rathenow igen at føre dem ind på markedet, men det mislykkedes, skønt denne form byder mange fordele.

Meget tidligt i brillernes historie prøvede man at anbringe dem i hovedtøjet. Savonarola anbefaler i sin prædiken over døden (1490) at befæste briller med hager i den langt ned i panden trukne hue. Også Rabelais fortæller, at Panurge bar briller, der var fæstede til huen. Ideen er meget praktisk, hvis man aldrig skal tage sin hat af, men da dette ikke kan undgås, passer den, som en forfatter bemærker, egentlig kun for konger, man kunde fristes til at tilføje: og for kvinder. — Huebrillen har vistnok aldrig været meget anvendt, den findes dog langt ned i tiden på billeder (se f. ex. Hogarths stik »Koncerten«) og benyttes den dag i dag af automobilister. I Orienten synes den at have været mere udbredt end i Europa (Orientaleren blotter jo heller

¹⁾ Greeff, l. c., Klin. Monatsbl., s. 223.

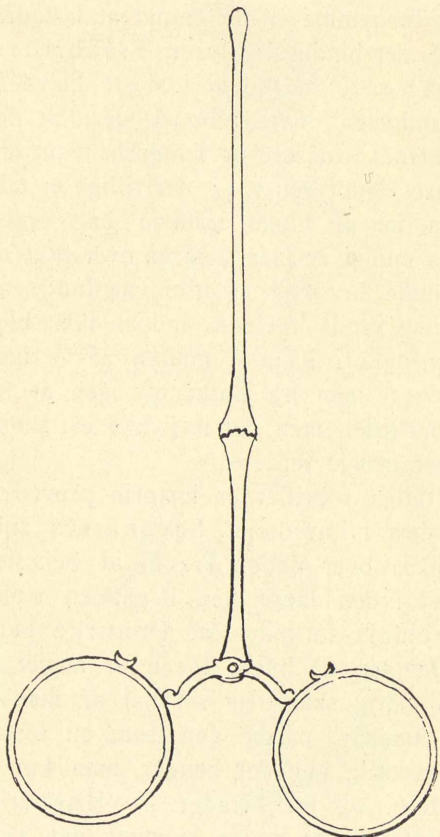

Fig. 17. Pandebrille. Museet i Amsterdam
(Greeff, Klinische Monatsbl. f. Augenheilk.,
februar 1913, s. 224).

ikke sit hoved); den forrige shah af Persien bar endnu huebriller.

I museet i Amsterdam findes en brille, der er et

Fig. 18. Portræt af Chodowiecki. Efter et maleri af A. Graff (1795).

unicum, en pandebrille; fra midten af næsebøjlen udgår en med led forsynet stang, der er bestemt til at lægges over panden og fæstes med huen. Pandebrillen findes endvidere paa et billede, der ejes af Me Heymann, og den omtales også i litteraturen.

Forsøgene på at fæstne brillerne kronedes imidlertid først med held, da stangbrillerne opfandt.

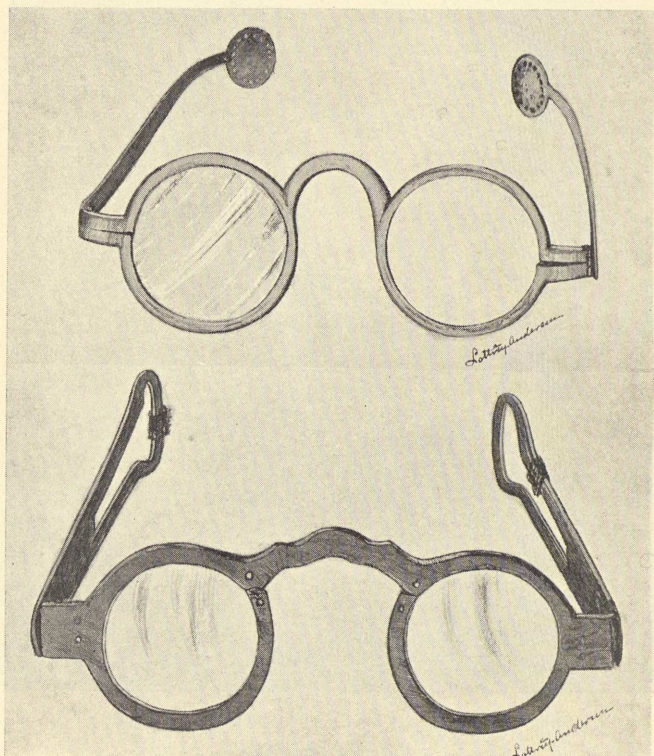

Fig. 19.

Tindingebrille af sølv (Folkemuseet).

Tindingebrille af horn (dr. K. K. K. Lundsgaard).

Tegnede af læge Lottrup Andersen.

Dette skete i 1746, da Monsieur Thomin i Paris, »marchand miroitier lunettier«, averterer, at man hos

ham kan få briller med sidestænger (lunettes à tempes), som gør det muligt at ånde frit.¹⁾ Brillerne blev gjorte af metal, horn eller skildpadde, og stængerne, der ofte endte i store runde øjer (se fig. 18), var i begyndelsen så korte, at de ikke nåede øret. Undertiden ender stangen i en rund hvælvet plade med mange små huller, der sikkert har været bestemte til befæst-

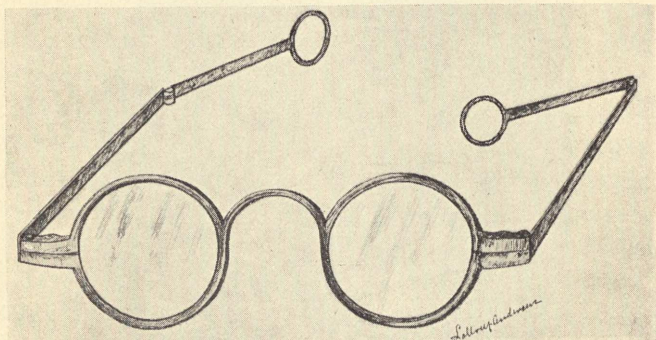

Fig. 20. Jærnbrille med ledstænger (dr. K. K. K. Lundsgaard).
Tegnet af læge Lottrup Andersen.

ning af en lille pude (se fig. 19 øverst), og det er højst sandsynligt, at der som regel har været fæstet en pude til tindingebrillens stang.

Da stængerne blev længere og lå hen over øret, opstod ørebrillerne, der oftest er plumpe, ugraciøse, tunge instrumenter af jærn, messing eller guld. De gjordes også, om end ikke hyppigt, af horn, som regel tykke og klodsede, men en sjælden gang findes dog smalle, ovale hornbriller af denne art.

¹⁾ R. Greeff, Die Anfänge der eigentlichen Brillen. Zeitschrift für ophthalmologische Optik, 1ste Jahrg., 1913, s. 11—17.

Et stort fremskridt skete, da Londoner-optikeren J. Ayscough i året 1752 meddelte, at han havde opfundet brillestænger med dobbeltled, således at de

Fig. 21. Portræt af kammerfrue Elisabeth Charlotte Jacobi, f. Schäffer, malet 1774 af W. A. Müller. Rosenborg (Frederik VI sal, aflåset skab).

ubehagelige tryk på næse og tinding i fremtiden kunde undgås. Brillestangen deltes altså i to dele, af hvilke den yderste korteste i begyndelsen var til at klappe indad, således at den kunde lægge sig om baghovedet (se fig. 20). Et yderligere fremskridt var det, at den korteste del af stangen indrettedes

til at drejes nedad og anbringes bag øret: bri er med dobbeltfjedre nedad, således som de anvendes endnu, hvor vi benævner denne form herrestel. Om trent fra samme tid er udtræksbrillen: til stængerne var fæstet et andet par, der kunde trækkes ud, når brillen skulde anvendes, og lod sig skyde ind, når den skulde gemmes.

Stangbrillerne gjorde strax stor lykke, og inden det 18de århundredes udgang træffer man dem ikke helt ualmindeligt på malede portrætter (se fig. 21).

Samtidig med den ovenfor omtalte tilbøjelighed til af tekniske grunde at vende tilbage til de store runde glas er man især i de senere år gået over til det gamle hornstel. Greeff ser heri et udslag af modens luner.

I Louvre hænger et selvportræt af den franske maler Chardin (1699—1779), malet 1760, med store hornstangbriller og et andet, malet 1777, med horn-næseklemmer. Fra disse portrætter skal moden være udgået; da den tids klædedragt atter blev moderne, har franske fabrikanter kopieret Chardins brille og opnået stor succès med den; Franskmændene kalder den Chardinbrillen, den går for tiden sin sejersgang gennem landene og ses også ret jævnligt hos os. Iøvrigt giver Karel van Manders portræt s. 48 en god forestilling om Chardinbrillen.

IV

I de første år efter brillernes opfindelse var efterspørgslen næppe synderlig stor. Mangen flittig videnskabsmand i fremrykket alder har vel med glæde

modtaget den nye opfindelse, men procenttallet af dem, der som Giordano da Rivalto anså opfindelsen for en af de nyttigste kunster, verden kender, har ikke været betydeligt.

Antallet af læsende var jo ikke ret stort, og selv senere, efter bogtrykkerkunstens opfindelse, forandrede forholdet ikke synderligt, især da altså de første bøger, vel netop af hensyn til de gamle, var trykte med store fede typer, der var lette at læse. Efterspørgslen kunde derfor tilfredsstilles af de flittige slibere, der sad rundt i klostrene og møjsommeligt sleb materialet, hvad enten det nu var glas eller kryстал, henover slibeskålen, til det antog dennes form.

Forholdsvis tidligt møder vi brillemagere i byerne; allerede 1483 fik den første »Parillenmacher« borgerret i Nürnberg, og håndværket øvedes som fri kunst til 1507, da rådet i denne by regulerede udøvelsen af brillemageriet ved en række bestemmelser; blandt andet foreskrives som mesterstykke et dobbeltglas til at lægge sammen og en næseklemme, »Toppelparillen und eine Parillen in die Weiten«.

I Germanisches Museum i Nürnberg findes Regensburg brillemagerforordning fra c. 1600.

I Frankrig hørte brillemagerne til legetøjsmagernes og spejlhandlernes laug og omtales 1581 i en af Henrik III given ny statut. Lauget havde sit eget våben med et spejl anbragt mellem to briler; men det nød i datidens Frankrig kun ringe anselse, idet brillemagerne, spejlmagerne og legetøjsmagerne kun var mestre af 4de rang.

I Italien, specielt i Venedig, der som ontalt var

berømt for sit glas, slebes naturligvis også briller, men det synes, som om Frankrig og Tyskland tidligt har taget hovedparten af fabrikationen på sig.

Uden i øvrigt at komme nærmere ind på udviklingen af brillelageriet skal her kun nævnes, at Frankrig i slutningen af det 18de århundrede havde arbejdet sig stærkt op på dette område, hvilket især skyldtes Jean Deshayes, der byggede talrige fabriker i departementet Oise.¹⁾

Omtrent på dette tidspunkt grundlagdes i Preussen den brilleindustri, som nu er den største i Tyskland og vistnok i Europa. 1801 havde feltpræst August Duncker fået koncession på at drive en optisk industrianstalt i Rathenow. Han begyndte med 5—8 arbejdere. Nu ligger der i Rathenow så mange store anstalter for brillefremstilling, at der i øjeblikket årligt fabrikeres for 4—5 millioner reichsmark briller, pince-nez og brilleglas, medens der af tysk og fremmed fabrikat i de samme varer exporteres for 6—7 millioner.²⁾

Hvad de øvrige lande angår, fremstilles i Schweiz en del billigere varer, i Paris og omegn fremstilles en del glas og fatninger, og også i London findes store fabriker.

Den største brillefabrik i verden ligger i Southbridge, Mass., U. S. A.: American Optical Co., som beskæftiger 2000 arbejdere.³⁾

Om fremstillingen af brilleglas her i landet kan kun gives højst ufuldstændige oplysninger. I 1739

¹⁾ Pansier, l. c., s. 61.

²⁾ Denne oplysning skyldes direktør Stegmann i Rathenow.

³⁾ Oppenheimer, l. c., s. 15—16.

nævnes en brillemaker Nikolaj Bastholm i København.¹⁾ I slutningen af det 18de århundrede gav en vis Weyse sig af med at slibe brilleglas; måske er han den samme som den Ip Oluf Weyse, der 1771 boede i Kristenbernikovstræde ligeoverfor Grønne-gade. I det Reiersenske Fonds regnskaber for 1798—1799 findes opført som udgiftsposter: »Til en Brillefabriks Anlæg: 1) Til Heidenreich til Maskiner til Brillestænger imod at sælge toleds for 2 R , etleds for 24 R og de ordinære 2 R Parret, 100 Rdl. 2) Til Opticus Weyse til Glasslibemaskiner og videre til Brillen imod at antage og holde Lærlinge 200 Rdl.«

Sandsynligvis kommer også i betragtning som brillemaker og brillehandler den »Stads Mekanikus« Jesper Bidstrup, der på kongelig bekostning opholdt sig 7 år i England for ret tilgavns at lære at tilvirke matematiske, fysiske og optiske instrumenter, og som i tiden 1794—99 vistnok erholdt 6000 rdl. ved kongelige resolutioner til anskaffelse af værktøj, redskaber osv. Han døde allerede 1802.

I 1794 grundlagdes det Smithske etablissement. Smith var den første, som 1800 begyndte fabriksmæssigt at drive instrumentmageri; han havde en ret betydelig forretning med briller, hvis glas for en stor del, vistnok for største delen, blev slebne i etablissementet. Dette begyndte i Krystalgade, men flyttedes 1808 til Silkegade i det hus, hvor nu Bikuben findes,

¹⁾ Samlr. til jysk Historie og Topografi, II, 1868—69, s. 58. — Dsk. Smr., IV, 1868—69, s. 76. — Cit. eft. C. Nyrop, Bidrag til den danske Industris Historie, Kjøbenhavn 1873, s. 63. »Jeppe Smith, Stifter af Professor Smiths Etablissement.«

og hvis tidligere ejer var Lorentz Spengler. Etablissementet bestod indtil 1896.

Fra Smiths etablissement udgik brødrene Thiele: Frederik Anton og Johan Christoffer; den første af disse, der var den, der drev det videst, åbnede en selvstændig forretning 1817, og hans sønnesøn er nu indehaver af den.

Af andre gamle forretninger skal kun nævnes Cornelius Knudsens (grundlagt 1837), F. W. Noors (grundlagt 1847, ophævet 1907) og H. E. Holsts (grundlagt 1859). Alle disse har i ældre tid slebet glas til briller endog i ret stor udstrækning,¹⁾ nu indforskrives glassene så godt som alle fra udlandet, især fra Tyskland, hvor de store fabrikker kan levere dem billigere, end de kan tilvirkes her.

Alle de nævnte optiske instrumentmagere har ikke alene handlet med og handler ikke alene med optiske instrumenter, men fører også fysiske, nautiske og lignende instrumenter med mere.

V

I lang tid efter brillernes opfindelse var prisen på dem, eller i hvert fald på godt slebne glas, meget høj, og det var endda ikke altid let at skaffe dem tilveje. 1572 sendte således kurfyrst August af Sachsen forgæves et bud efter et par briller til Leipzig

¹⁾ Om slibning af optiske glas her i landet er skrevet: F. R. Friis, Kortfattet Anviisning til at dreie, arbeide i Metaller og slibe optiske Glas. Kjøbenhavn 1867.

og Augsburg. I sommeren 1574 red budet videre til Venedig, men her blev ikke slebet glas på den tid af året, og først i oktober kunde tjeneren bringe kurfyrsten glaskunstnerens løfte om at slibe nogle glas, der hver vilde komme til at koste 50 thaler (c. 900 kroner i vore penge).¹⁾

Brillernes forhandling kom dog ret tidligt til at ske såvel fra faste boder som fra omvandrende kræmmers kasser. Boderne var kendelige på skilte eller navne, der røbede forretningens art. På et stik af Collaert (1520—1567) efter Stradanus²⁾ er anvendt en bøjlebrille som skilt. Billedet er iøvrigt interessant derved, at alle voxne på det bærer briller, en del børn derimod ikke, hvilket ikke må forbavse, da briller altid var forbeholdt den ældre generation og især mænd. Ovenfor er omtalt, hvorledes en optiker i Venedig benyttede den hellige Hieronymus som skilt, og skilte med navne som »Zum groszen Brill«, »Zur goldenen Brille«, »Zu den zwei goldenen Löwen« kendes.

De omvandrende brillekræmmere synes i begyndelsen fortrinsvis at have været jøder, men senere fandtes alle nationaliteter repræsenterede; i deres kasser lå brillerne enten løse eller i flade trædåser, hvis bund havde en uddybning efter brillens form. På Nationalmuseets danske samling findes et sådant futteral uden låg.

Brillekræmmeren er ofte behandlet i kunsten og

¹⁾ Greeff, Die historische Entwicklung der Brille. Die Woche, 1913, nr. 37, s. 1569.

²⁾ Findes i Pansiers og Bocks bøger.

litteraturen; af de billedlige fremstillinger er Ostades og Dietrichs, hvor han findes købslænde i hus-

Fig. 22. Omvandrende brillehandler. Efter en radering af A. v. Ostade (1610—1685).

døren, vistnok de bedst kendte. Han var ikke sjældent en fræk og påtrængende person og ikke mindre samvittighedsløs end den omvandrende stærstikker. Uden

indsigt eller kendskab af nogen art havde han intet andet formål end det at tjene penge, og han solgte undertiden briller under de mest bedrageriske foregivender: briller for blinde at se med, briller, som folk, der ikke havde lært bogstaverne, kunde læse med o. s. v.

Undertiden behandles han i litteraturen på munter vis alene som en spøgefuld person; dette er således tilfældet, når Uglspil optræder som brillemaker. På hans gravsten, der vises i kirken i Mölln ved Lübeck, findes en brille.¹⁾

Mindre godmodig synes man at have været her i Danmark, hvor brillemakeren (vel sagtens brillekræmmeren) allerede i det 16de århundrede er en velkendt person; han omtales f. ex. af Peder Palladius: »Øffrighed . . . seer igennem fingre, haffuer tagit Brillemakerne deris haanduerck fra dem, oc lade alle Gruselige Synder gaa for sig.«²⁾

Herman Weigere tager i sin »Ræffue Bog« i hvert fald direkte sigte på kræmmeren og viser, at det ikke den gang har været nogen anbefaling at forhandle briller. Det kan lyde pudsigt i vore ører, men har sikkert kun været alvor i datidens, når han skrev om høvidsmændene, at de »selge tit oc offte de fattige Landzknecte Brillen oc reffue Romper.«³⁾

¹⁾ Bock, l. c., s. 31.

²⁾ Om den wchristelig, forskreckelig og gruselig Gutz bespaattelse, som er Suæren oc banden . . . Københaffn Anno 1557, fol. Bii, r^o.

³⁾ En Ræffue Bog som kaldes paa Tyske Reinicke Foss . . . fordanskit aff Hermen Weigere . . . M. D. LV, fol. 100 r°, i. r.

I Hegelunds »Calumnia« (1579, fol. 3 r°.) optræder

Øyenskalck, Hyckler, Spægelfecter
Brillekræmer, met kroge oc hecter.

Hvorlænge den omvandrende brillekræmmer har existeret i Danmark, kan ikke oplyses, men endnu i sidste halvdel af forrige århundrede var det almindeligt, at bissekræmmeren, der vandrede om i Jyllands tyndt befolkede egne, havde briller med iblandt de mange andre sager, der fandtes i hans kasse, hvis indhold ikke var uligt den kinesiske kræmmer, der findes i vort etnografiske Museum. Om den danske bissekræmmer i de dage er der dog vistnok intet særligt ufordelagtigt at bemærke, men således var forholdene andetsteds ikke; ret tæt op til vor tid gik i svang svindlerier, der måske under lidt andre former drives den dag i dag.

Cunier¹⁾ fortæller: Baronesse C. havde stær og gav sig i hænderne på to omvandrende optikere; den ene ordinerede konkave, den anden konvekse glas, og i løbet af et halvt år brugte hun briller for 280 francs, naturligvis uden at kunne læse. Der kom så en tysk optiker, der var opfinder af en ny slags glas, for hvilke kejseren i et eller andet land havde givet ham diplom. Af disse glas, der var blålige konvexglas, behøvede baronessen fire par, hver af dem skulde benyttes i ti dage, og når hun på denne måde kom til fjerde par, skulde hun kunne se. Det kostede 400 francs.

Til en stærpatient, Dupuytren opererede, havde

¹⁾ Pansier, l. c., s. 124.

en optiker solgt ti par briller til 450 francs; sammen med brillerne fulgte en lille beskrivelse over de dage og timer, i hvilke han skulde benytte sig af de bestemte brillenumre.

Det var muligt at fortsætte med lignende beretninger, men større interesse har disse historier jo ikke; de viser kun, hvad der er velbekendt, at der altid findes folk villige til at lade sig tage ved næsen, og selv om svindel med briller sjældnere drives nu om stunder, kan vi dog hver dag i vore aviser finde ikke mindre svindelagtige annoncer om helbredelse ad anden vej.

Nummereringen af briller foretoges i begyndelsen således, at man på grundlag af erfaringer i dem indridsede tal, der angav den alder, for hvilken de var bestemte.

1623 har spanieren Daça de Valdes givet udførlige regler for bestemmelsen af brillernes styrke i en meget sjælden bog, af hvilken Bibliothèque nationale i Paris har en afskrift i oversættelse fra det 17de århundrede. Dette manuskript blev 1892 offentliggjort af Albertotti¹⁾ i Modena, som kommer til det resultat, at Daça de Valdes' mål med en maximumsfejl på 0,75 dioptri nærmest svarer til det nu benyttede.

Imidlertid har det næppe på dette tidspunkt fået videre indpas, og briller er i lange tider ordinerede rent empirisk. I anden halvdel af det 18de århun-

¹⁾ Manoscritto francese del secolo XVII riguardante l'uso degli occhiali. Modena 1892. Det findes udførligt omtalt af Pansier, l. c., s. 42—47.

drede findes ofte på glasset angivet dets brændvidde i tommer, men først i midten af det 19de århundrede trænger denne form for nummerering igennem for snart at afløses af dioptritallene.

Nu om stunder er det, om end ikke i de fleste så dog i mange tilfælde, lægen, som får lejlighed til at bestemme briller til de trængende, men således har forholdet kun været fra midten af forrige århundrede.

I de første århundreder efter brillernes opfindelse var det ingenlunde ualmindeligt, at læger tværtimod frarådede brugen af dem. Bernard Gordon, professor i medicin ved universitetet i Montpellier, erklærer således i 1305, at briller er overflødige, takket være hans øjenbadevand, der er så kraftigt, at det sætter den alderdomssvækkede i stand til at læse den fineste stil uden briller.¹⁾ Guy de Chauliac omtaler 1363 ligeledes rosende sit badevand, men tilføjer dog, at når det ikke hjælper, må man ty til briller.²⁾ Men selv en så kyndig mand som Bartisch v. Königsbrüch fraråder (1583) anvendelsen af briller, thi, siger han, det er jo dog en selvfølge, at et menneske ser bedre, når han ikke har noget for øjnene, end når disse er dækkede, selv om dækket er nok så sublimt og klart og tyndt, og det er meget bedre, at man bevarer to øjne, end at man skal have fire; man kan beskytte sine øjne, så de ikke behøver

1) »Est tantae virtutis quod decrepitem faceret legere litteras minutissimas sine ocularibus« *Lilium Medicinæ*. (Particula III, c. V. De passionibus oculorum.) — Hirschberg, l. c. 1908, s. 271.

2) »Et si ista non valent, ad conspicienda vitri, seu bicyclos est recurrendum.« *Chirurgia magna Guidonis de Gualiaco*, Lugduni 1535, s. 315.

briller, ved at betragte jaspis og chrysopras og endelig ved at benytte badevand, latvæge, purgerende midler o. s. v.¹⁾

Hvorledes tanken om den røde aspis som øjenstyrkende middel er opstået, er ikke let at se; at den grønne chrysopras anbefales, er jo kun i tråd med gamle forestillinger. Når kunsthåndværkerne i det gamle Rom var blevne trætte af at stirre på deres fine udskæringer i ædle stene, hvilede og styrkede de øjnene ved at betragte smaragden. Bartisch anbefaler altså chrysopras, og Montanus (1498—1551), der var lærer ved universitetet i Padova, tilråder der nærsynede ofte at se i en pyramide af grønt glas (sådanne findes i Germanisches Museum i Nürnberg). Montanus var dog ellers en mand, der var langt forud for sin tid; det vides om ham, at han til en patient har ordineret en læsebrille og en grøn brille, men det skal dog tilføjes, at han samtidig — sikkert før at have sin ryg fri og ikke optræde altfor dristig — tillige gav ham en glasperamide.²⁾

De kollyrier, der anvendtes som øjenstyrkende, var ofte meget sammensatte, flere af bestanddelene, f. ex. fennikel, har holdt sig i øjenbadevand til nutiden.

Her i Danmark opholdt sig på Frederik III tid den mand, der vel nok har sat verdensrekord for påstanden om, hvad der kunde opnås af virkning på øjet ved underfulde tinkturer. Francesco Giuseppe Borri, ansat i kongens tjeneste, foretog i

¹⁾ Augendienst, 1583, III, 3. kap., fol. 36 v°. til 37 v°.

²⁾ Stilling, l. c., s. 191.

overværelse af Hans Majestæt, mange læger og andre notabiliteter det experiment, som Ole Borch har kaldt for verdens ottende underværk, og som Thomas Bartholin erklærede overgik alle operationer, som både fortidens og nutidens øjnlæger havde udført. Han udpressede gennem et hornhindsnit de lysbrydende dele af dyreejne og indsprøjtede nogle dråber af en hemmelighedsfuld vædske; et par dage senere kunde dyrene atter se.¹⁾

Det er efter dette mindre forbavsende, når Borri omtaler en 80-årig kvinde, som kan udføre det fineste arbejde uden briller, fordi hun én gang årlig drypper sine øjne med ekstrakt af chelidoniarod.²⁾

Fortællinger om badevand som erstatning for briller har holdt sig til vore dage, hvor kvaksalvere i Tyskland har gjort store forretninger med deres »Augenwol«,³⁾ der skulde overflødiggøre briller.

Man må nu vel erindre, at slige forestillinger kunde opstå i en tid og blandt mennesker, som i virkeligheden intet forstod af brillernes optik. Optikens love blev jo først kendt længe efter brillerne; i de første århundreder måtte derfor forestillingen om noget

¹⁾ Francisci Josephi Burrhi Epistolæ duæ I. De cerebri ortu & usu medico. II. De artificio oculorum humores restituendi. Ad Th. Bartholinum. Hafniæ 1669.

Aug. Fjelstrup, Guldmagere i Danmark i det XVII Aarhundrede, Kbhvn. 1906.

²⁾ Burrhus, l. c., s. 42.

³⁾ »Augenwol« var en opløsning af kogsalt, borsyre, glycerin og sukker, der var farvet gul med en anilinfarve og parfumeret med rosenolie. 50 cbctm. kostede 3 reichsmark. Wochenschrift für Therapi und Hygiene des Auges, 10de årg., 1907, s. 320.

mystisk, noget troldomsagtigt være herskende. Theophrastus Bombastus Paracelsus¹⁾ (1493—1541) forklarer brillernes virkning ved en »ars berillistica« og angiver, at man i dem kan se ind i fremtiden, og endnu i 1551 fortæller Record,¹⁾ at Roger Bacon har slebet et glas, som selve Fanden har haft med at bestille, thi man har i det kunnet se mærkværdige, ubekendte ting.

På det kongelige Bibliotek findes blandt håndskrifterne (Gl. kgl. Saml. 275 fol.) et pudsigt brev, der er et udslag af samme betragtninger. Brevskriverens navn er ukendt, da det er afrevet med seglet, og dato og årstal bærer det ikke, men da der udenpå brevpakken står »Ephemerides laboratorii Regii 1648«, er henvendelsen »An die zu Dennemarck Norwegen Königliche Maiestett« vel nok til Christian IV. Brevet handler om en krystal eller to krystaller (kikkert):

»Allernädigster König und herr.

1. Es schreibett mier, ein berühmter Opticus, diese wordtt, im höchsten vertrauen.

Nun soll ich vertreulich nicht verhalten, das ich dieses Jahr, ein solches wesen gefunden, dahin die weldt, so lange sie gestanden, niemahls gedencken, viell weniger solches machen sollen Ich bereite eine crystall, nicht grösser als ein zehen kreutzer. mitt diesem undt noch mitt einem anderem stück, das männiglich bekanttt, undt iederman haben musz: kann ich zu wege bringen, undt sehen, was ein ieder

¹⁾ Bock, l. c., s. 16—17.

vor mengell in seinen inwendigen augen hatt: undt dieses alles soll ihm vor dem gesichte in der cry-
stall erscheinen. Ja das aller geringste strüblein oder
Atomus, wirdt gantz deutlich undt klaar gesehen undt
geschicht von allerley haaren wülcklein, undt anderen
inwendigen gebrechen mehr, davor fast ieder man,
(ausgenommen die gar klaare oder die helleste adler
augen haben) unterworffen.

Zu diesem werck dienett nicht eine iedwede cry-
stall, sondern musz von einem wachsenden zapfen,
nach der quere, herrab geschnitten werden. die höhe,
grösse, form, undt gestaltdt, ist mier Gott lob, alleine
bekandt. Undt ob es schon eine schwere arbeit, hoffe
ich doch ein statlich stück geldes darmitt zu erwer-
ben. undt dancke Gott, vor diese offenbahrung (so
weitt der Autor).

4. Das Inventum, darmitt man das verborgene in
dem auge sehen kan, erinnert mich einer sache, dar
von ein Italus geschrieben, das man vermittelst der
optischen kunst, undt Instruments Barbam Muliebrem,
von den Græcis Gynæcomystax genandt, aliàs invisibilem,
in labio oris superiorj ersehen, undt darauss
temperamentum uterj undt inclinationem oder habilitatem
ad venerea oder actum generandi urtheilen,
undt also in die intima arcana Mulierum penetriren
könne, da von zur anderer zeitt ausführlicher.

Fehlett nun nichtes mehr, als eine Invertio optica
auch ins menschen hertz zu sehen. Welches, das es
nicht also geordenett, iener, an denen Göttern ge-
tadellt.«

Den må kende verden dårligt, der tror, at sådanne forestillinger svandt med Keplers angivelse af optikens love. Endnu i 1823 udspreddes en vidunderlig historie, i hvilken brillerne spiller en rolle. Mormonerne profet Joseph Smith kom i dette år ført af en engel til Palmyra i staten New York, hvor han ved højen Cumorah fandt en kiste. I denne lå en plade af guld, hvis skrifttegn han kun formåede at tyde ved hjælp af en brille, Urim og Thummim, og således blev han i stand til at forfatte mormonerne hellige bog.¹⁾

Alle disse mystiske forestillinger var i høj grad udbredte indtil midten af forrige århundrede, da lægerne — takket være den moderne ophthalmologis gennembrud og især Donders arbejde om øjets brydningsfejl — begyndte at tage sig af brillebestemmelser. Tidligere havde de ikke bekymret sig herom, men havde betragtet beskæftigelsen hermed som uværdig for deres stand; derved var dette arbejde blevet besørget af uvidende forretningsmænd, som ikke blot havde søgt at bevare forestillingen om mystiken, men også forstået at omgive brillebestemmelsen med et hemmelighedsfuldt præg. — Først så sent som midt i det 19de århundrede kom trykte læseprøver til brug for læger, således som de nu anses for nødvendige ved brillebestemmelse, i handelen.

¹⁾ Moritz Busch, Die Mormonen, Leipzig 1855, s. 8.

VI

Spørges der nu, hvilket indtryk opfindelsen af brillerne gjorde på datiden, er det ikke mærkeligt, at forbavelse, nysgerrighed og spot først vakttes. Da Jutta af Østerrig i året 1319 holdt bryllup i Wien med grev Ludvig af Oettingen, vakte blandt bryllupsgæsterne Pietro Buonaparte fra Padova en uhyre opsigt ved at møde med briller på næsen.¹⁾

Almindeligt var det, at de brillebærende blev gjort latterlige; de talrige tildels velkendte billeder af klovner med briller behøver ikke kommentar.

Man kan finde dette småligt af tiden og føle sig højt hævet over sligt; hvis man imidlertid tror, at vi nuomstunder er et hår bedre eller vilde opføre os anderledes i samme situation, tager man dog sikkert fejl. Da for nogle år siden »kikkertbrillen«, der med fordel kan anvendes i mange tilfælde, søgtes indført, viste det sig så godt som umuligt at få folk til at gå med den, skønt den næppe kan forekomme os så afstikkende, som de første briller måtte forekomme datiden. Men folk tør endnu af hensyn til den opsigt, de er sikre på at vække, ikke benytte den, og dog er den kun en gentagelse af perspektivet (et dobbelt-perspektiv i brillestel), der i tidligere tid, da en lunefuld mode bar det frem, var meget eftertragtet, også af dem, der ikke havde det behov.

Når man i ældre tid var bleven gjort latterlig, fordi man bar briller, var ubehagelighederne hermed ikke

¹⁾ Bermann, Alt- und Neu-Wien. Uden årstal (1870?—1880?).

Kilde nævnes ikke.

Bock, l. c., s. 12.

slut; at man så i sin bog med dem, kunde vel til nød tilgives, men at man betragtede sine medmennesker gennem dem, ansås ofte for uhøfligt og fornærmeligt. Dette fik den franske rejsende Huet at mærke, da han under Frederik III besøgte København. Han var nærsynet og ønskede meget gerne at se kongen og dronningen, hvorfor han i kirken betragtede dem gennem sine briller, men dette vakte i den grad kongens forbitrelse, at han højlydt beklagede sig, så at Huet fandt det rådeligst at forlade København.¹⁾

VII

Ordet brille kommer som ovenfor omtalt af berillus. Stilling har villet aflede det af det middelalderlige latinske ord parillum, et par, men dette er ifølge Hirschberg umuligt.

Da brillerne opfandt i det 13de århundrede, var jo latin det dominerende skriftsprog, og benævnelserne heri var mange forskellige: *ocularium*, *speculum*, *specillum*, *conspicillum* og flere andre. I det danske sprog²⁾ dukker ordene glarøjne og briller op omtrent samtidigt. 1514 benytter Christen Pedersen i »Vocabularium« ordet glaar øgen som oversættelse af *conspicillum*,³⁾ og Poul Eliesen har i Luthers bede-

¹⁾ L. Daae, Pierre Daniel Huets Rejse i Norden. Hist. Tidsskrift, udgivet af den norske hist. Forening, 2. bd., Kristiania 1872, s. 329.

²⁾ Otto Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700), 1. bd., 1881—85 (briller), 2. bd., 1886—92 (glarøjne).

³⁾ Chr. Pedersen, *Vocabularium ad usum Dacorum*, Coloniae 1514. Ligeledes i Jonas Turson, *Vocabularius*, Hafniæ 1561, og Pavli Jani Coldingi *Etymologicum Latinum*, Rostochi 1622, sp. 1200: *Specillum*: Glar øyen.

bog fol. 1 v°. (1526)¹⁾ anvendt samme betegnelse: »at han kwnde thesz bæder sette oss glarøgne paa næse«.

Ordet brille bruges første gang af Poul Eliesen i »Imod Malmø-Bogen« (1530)²⁾ »Men nar the bruge sliig wranghed oc snedighed mod oss oc then menige christen kircke oc ther mett sette brijller paa then menige mandtz næse scall kaldis (will Gud eller eij) sandhed, Gudtz reene ord oc thet hellige euangelium«.

Når ordet ikke er brugt tidligere, er dette naturligvis ikke bevis for, at briller først på den tid blev kendt her i landet; det vilde med den livlige forbindelse, der fandtes mellem datidens klostre, være urimeligt at antage, at der skulde gå mere end 200 år efter brillernes opfindelse, inden de kom til os. Selvfølgelig har de været kendte, selv om ordet brille ikke kan spores længere tilbage. På latin findes de — såvidt det kan oplyses — heller ikke omtalt i Danmark på et tidligere tidspunkt.

Som man allerede har set af de ovenstående citater, havde talemåden »at sætte en mand briller på« den samme betydning som at bedrage, narre ham. Den er sikkert kommen til os fra Tyskland, hvor »einem brillen aufsetzen, brillen verkaufen« just betød at bedrage ham.³⁾ Brillekræmmernes svindlerier kunde tænkes at være forklaringen hertil, men en anden er sandsynligere. De første briller var jo konvexglas (læsebriller), der kun tillod bæreren at se lidt længere

¹⁾ Een Cristelig vnderwyszningh paa the thy Gudz budord.

²⁾ Povel Eliesens Danske Skrifter, ved C. E. Secher, 1. bd., Kjøbenhavn 1855, s. 388.

³⁾ Grimms Wörterbuch, 2. bd., 1860.

end sin egen næsetip, og det er af forskellige grunde rimeligt at anse forestillingen om, at man med briller så vrangt eller i hvert fald meget kort, for afgørende, måske parret med forestillingen om brillebærens latterlige udseende.

Talemåden har været meget anvendt i den omtalte betydning. Vi finder den i en vise fra reformationstiden (trykt første gang 1530): »paa næsen setther han oss briller«¹⁾ og ligeledes et par steder hos Herman Weigere:²⁾

Huo sterkest er skalt du forstaa
Den setter den anden glar øyen paa.
Den fattige oc ringe maa duge ned
De stercke oc rige bliffue vel ved.

På samme måde siger kræmmeren i »Kortt Wendingh«³⁾ (1565—1574) v. 573 om de unge piger:

Thenum kandtt ieg setthe briiller wppaa,
Att the wiide alldriig huadt the faa.

og om skøgen (v. 2495):

Paa hans nesze setther hun briiller.

Det er ikke blot i poetisk og satirisk sprog, udtrykket benyttes. I Vedels Saxo (1575) s. 377 er det anvendt: »Oc paa det hand kunde sætte hannem Briller paa, oc giøre hannem noget til harm«. Ligeledes skriver Frederik II i et brev til Jørgen

¹⁾ En viise om Gudtz ordtz fiender oc serdeles Lectorr Powel wendekaabe. Viser fra Reformationstiden, udg. af Chr. Bruun, Kjøbenhavn 1864, s. 32.

²⁾ En Ræffue Bog 1555, fol. 14 v°., i. r., fol. 140 v°.

³⁾ Kortt Wendingh, udg. af Soph. Birket Smith. Danske Saml., 1. bd., Kjøbenhavn 1865—66, s. 182 ff.

Daa, at han vil nok sætte ham voxnæse og briller på.¹⁾

Talemåden kan spores langt ned gennem tiden. I Coldings Etymologi 1622, sp. 693 findes »Eludo — sette vox næse eller brille paa« og i Hesiodus (H. T. Gerner 1670)²⁾ s. 69:

Thi dend som krog Lowe stiller
For sin Næste svigelig,
Oc paa hannem setter Brillen
Hand maa vel forsickre sig,
At han self i Snaren fangis
Oc aff egen Oxe stangis.

Hos Peder Syv³⁾ forklares Svig. Bedrageri. Falskhed. See List, således:

»En Judas. En Pharisæer. Som haver ædt rev-egg. Vender folkis øjne i blaar. Sætter dem voxnæser paa, briller paa. Som lurer paa kløer-ess. Har noget bag øret.«

Se endvidere S. J. Stephani Nomenclatoris Latino-Danici Pars Altera, Havnæ 1726, sp. 508—509, og Anders Bordings Poëtiske Skrifter (ved Fr. Rostgaard og P. Terpæger), Kjøbenhavn 1735, I, s. 131 a.

Af andre talemåder synes det at fremgå — hvad der jo også er rimeligt — at brillebæreren blev betragtet som en person med legemlige mangler eller som en person, på hvem alderen havde sat et tydeligt præg.

¹⁾ Om dette og lignende se Troels Lund, Dagligt Liv i Norden, Folkeudg. 1903, 4. bd., s. 153—54.

²⁾ Hesiodus Fordansket . . . Af Heinrich Thomæsøn Gerner . . . Kjøbenhavn 1670.

³⁾ Almindelige Danske Ord-Sproge . . . Kjøbenhavn 1688, II, 255.

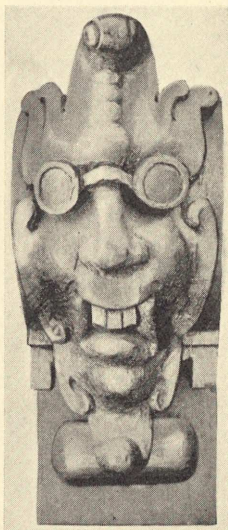
Peder Syv skriver (I, 372): »Hvo som bær sine øjne i lummen (i brilleforet) seer meget fejl«, og »Ingen ung tager en gammel for Guds skyld. Unge møer maa ej lide, at mand seer paa dem med glar-øjne« (I, 84).

Imidlertid kan det ikke nægtes, at den samme tid, der benyttede det at bære briller som en betegnelse for at se vrangt og dårligt, anvendte det i den stik modsatte betydning som udtryk for at se særlig skarpt. Når Christian IV på sin brilledukat lod sætte »vide mira domi« under et par briller, tog han utvivlsomt sigte på den skepsis, han havde mødt, og tanken kan vistnok kun have været den at sige til tvivlerne: »I må jo være blinde, I trænger åbenbart til et par briller.«

Den samme dobbeltbetydning findes iøvrigt i tysk, hvor blandt andre Luther hyppigt anvender talemåden på samme måde som Christian IV, f. ex. »lieber herr setzet die brillen auf die nasen und sehet den text recht an.«¹⁾ Der synes her at være en modsigelse; men det er vistnok kun tilsyneladende. Hvis det nemlig er den erfaring, at man med briller kun formår at se, hvad der ligger inden for en ringe afstand, som har givet anledning til ordspillet, falder modsigelsen for så vidt bort, som talemåden i sin første betydning siger, at med briller på kan man ikke se længere end sin egen næsetip, medens den i sin anden betydning siger: du kan nok ikke se din egen næsetip og skulde derfor tage briller på.

¹⁾ Bock, l. c., s. 47.

Vil man ikke antage denne forklaring, der dog ingenlunde lyder helt urimelig, bliver der vistnok kun tilbage den mulighed, at de første talemåder er opståede fra den lidet kyndige store hob, medens den anden skyldes de mere kyndige og indsigtfulde.

Maskehoved på en krumknægt på prædikestolen i Bjerger kirke (V. Flakkebjerg herred), 1650.

46

